БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 22 ПЯТНИЦА № 69 (5473).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

Партия-күрүне контролюнуң ленинчи принциптерин шыңгыы сагыыр

«Кижи бүрүзүнден — шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге — ажылдаан шаа-биле» деп принцип амдыгаа чедир күштүг артпышаан турар, шак ындыг ниитилелде чурттап турар болганывыста социалистиг бүдүрүлгеге болгаш продукция хуваалдазынга чаңгыс аай, улусчу контрольду доктаамал боттандырары совет ниитилелдиң коммунизмче оруктап бурунгаар шимчээшкининге эң чугула негелделериниң бирээзи. Ынчаарга улус ажыл-агыйын удуртурунуң, ниитилелди эргелеп башкарарының ол ленинчи принциптери Сталинга үдүлгениң үезинде каржызы-биле хажыттынган, партия-күрүне контролюнуң ролю аажок кудулаан турган.

Партияның XXII съездизиниң айыткан угланыышкынын барымдаалап, СЭКП ТК-ның эрткен чылдагы ноябрь Пленуму партия биле күрүне контролюн каттыштырар, аңаа коммунистерни болгаш бүгү ажылчы чоннуң калбак массаларын киириштирер дугайында ленинчи өөредигте дүүштүр чуртта контроль системазын үндезини-биле эде организастаарын шиитпирлээн. Пленумнуң ол шиитпири ам амыдыралга боттанып эгелээн. Партия биле күрүнениң чаңгыс аай контроль органы — СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнүң комитеди тургустунган болгаш ажылдап турар. Ооң чер-черде органнары база организастаттынып, боттарының ажылын эгелээн.

Ол шиитпир ёзугаар бистиң республикада партия-күрүне контролюнуң республика комитеди болгаш хоорай, районнар комитеттери база тургустунгулаан. Ол комитеттерге дуза чедирериниң бөлүктери болгаш постулары республикада бүдүрүлге черлерининг, транспорт, тудуг болгаш садыг организацияларының, колхозтар, совхозтарның хөй кезиинде база тургустунуп, боттарының ажыл-чорудулазынын эгелеп турар. Бо хүннерге чедир республикада ниитизи-биле контроль органнарынга дуза чедирериниң 379 бөлүктери болгаш постулары тургустунган, оларның составында бүдүрүлгениң мурнакчылары, хөй-ниитиниң идепкейлиг ажылдакчылары — 2437 коммунистер, комсомолчулар болгаш кежигүн эвес активчилер, бүдүрүлгениң мурнакчылары, тускай эртемниглер соңгуттургулаан.

Улусчу контрольдуң ол чаа органнарындан, ылаңгыя Кызылдың бустурбиналыг электростанциязында, «Сельхозтехника» АТК-зында, дааранылга комбинадында, «Коммунал тудугнуң» тудуг-септелге эргелелинде, Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» колхозта, Барыын-Хемчиктиң «Барлык», «Шекпээр» совхозтарында, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде дуза чедирериниң бөлүктери организастаттынган хүннериндан бээр боттарының ажыл-чорудулазын калбартып эгелээннер. Ол бөлүктерниң ажылынче СЭКП-ниң Кызыл хооркому, ооң чанында партия-күрүне контролюнуң комитеди, үстүнде районнарның партия комитеттери, ажыл-агыларда парторганизациялар чогуур кичээнгейни салып турарын демдеглээр херек.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бадылаан Саавырын ёзугаар партия-күрүне контролюнуң органнарынга калбак эргелер тывыстынып, улуг сорулгалар оларның мурнунга салдынып турар. Партия-күрүне контролюнуң хоорай, көдээде комитеттериниң, оларга дуза чедирер бөлүктериниң болгаш постуларының ажыл-чорудулазында кол чүве — бистиң чуртка коммунизмни тургузарының өндүр улуг программазын чедиишкинниг боттандырар, партия биле чазактың чугулачугула доктаал-шиитпирлериниң черчерде күүсеттинип турарын контрольдаар, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң ээлчеглиг сорулгаларын соңгаарладыышкын чокка шиитпирлээр, партияның, күрүнениң сагылга-чурумун улам быжыглаар, социалистиг дүрүм-хоойлуну шыңгыы сагыыр талазы-биле партия органнарынга, күрүне албан черлеринге үргүлүү дузалажыры болур.

Контроль органнары болза чүгле хыналда чорудар, бурыулуг кижилерни харысалгага онаар эвес, харын оларның частырыгларын илередир, албан-дужаалды соора ажыглап, таарышпас үүлгедиг кылыр чоруктан кадрларны чайладыр, партия, күрүнениң сагылга-чурумун шыңгыы сагыыр, ажылга харысалгалыг болурунга оларны кижизидер хүлээлелиг дээрзин Саавырда айтып турар.

Партия-күрүне контролюнуң черчерде тургустунгулаан комитеттери, оларның хөй санныг активчилери болза, совет ниитилел хөгжүлдезинге шаптык ужураштырып чогуур кижилер — дужүметсиглер, ажыл чылзырлар, карак чаап мегелээрлер, хээли алыкчылары, оорлар, ажыл кылбастар, спекулянтылар, оларның хайгаарлыңдан канчап-даа дашкалрлан шыдавас, совет хөй-ниитиниң улуг күжүнден олар чаягаар-ла коргуп сүртээн турар кылдыр боттарының ажылын шак ынчаар организастаары чугула.

Бүдүрүлгелернин, албан организацияларның ажылын контрольдаар төлээде, контроль органнары оларның ажыл-хөрээнче хандыр сиңнигер, херектиң байдалын эки билир, күрүне планнарының күүселдезин кичээнгейлиг хынаар, продукцияның шынарын тодарадыр, үрей кылыышкыннарга удур шыңгыы демисежир, акша-хөренгиниң, материалдарның чарыгдалынга, техниканың эдилелинге хайгааралды тургузар, ажыглаттынмайн турар курлавырларны илередип тывар, көзүлген четпестерни дүрген чайладып узуткаарынга боттуу-биле дузалажыр ужурлуг. Эргелел аппараттарының, албан черлериниң чарыгдалын эвээжедип, ажыл-чорудулазын экижидип сайзыраңгайжыдары, оперативтиг ээлдек болдурары дээш хемчеглер алыры, ажылчы чоннарның негелде-хомудалдарын оларның талазындан канчаар шиитпирлеп турарын хайгаараары контроль органнарының база эң чугула сорулгаларының бирээзи.

Боттарының практиктиг ажылынга партия, күрүнениң сагылга-чурумун үреп, директивтиг айтыышкыннарны хажыдып, күрүне планнарының күүселдезин хандырбайн турар ийикпе акша-хөренгиниң, материалдыг чүүлдерниң артыр чарыгдалын, төтчеглээшкинин болдурган удуртукчуларны партия-күрүне контролюнуң комитеттери боттарының хуралдарынга шыңгыы тургузуп, кеземче харыысалгазынга кирериинге чедир хемчег алыр эргени контроль дугайында Саавыр оларга тыпсып турар.

Партия-күрүне контролюнуң дээштии болгаш шиитпирлии улус массаның бот-идепкейинге, күжүнге доктаамал даянган турарында, оларнын-биле быжыг харылзаалыг болурунда. Контроль комитеттери, оларга дуза чедирериниң тус-тус бөлүктери болгаш постулары хөй-хөй активчилерлиг болган тудум оларның күжү улгадыр, ажылы идепкейжиир апаар.

Контрольдуң чаа системазы—ол дээрге эң демократтыг принциптерге үндезилеп, коммунистиг тургузуушпунну удуртурун сайзырангайжыдарының база улус чоп-биле харылзаалы быжыглаарының күчүлүг чепсээ-дир. Контроль болза калбак массаларны коммунистиг ёзуга кижизидериниң, оларга бот-эргелелдиг билиг чаңчылдарын бээриниң кайгамчыктыг школазы-дыр. Коммунизм дээш бүгү улустун демиселинге партия-күрүне контролю төлептиг черни эзлээн турзун дээш, партия комитеттери, эге организациялар аңаа бүгү таланың деткимчезин көргүзүп, боттуг дузалашса чогуур.

ИДЕОЛОГИЯ АЖЫЛЫНЫН ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

ТАШКЕНТ. (СЭТА). Ортаакы Азияның республикаларының идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралы Ташкентиге ажыттынган.

«Партия организацияларының идеология ажылының дугайында» илеткелди СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичев кылган.

СЭКП ТК-ның Ортаакы Азия бюрозунуң даргазы В. Г. Ломоносов, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов олар чөвүлел хуралдың ажылында киржип турар.

Допчу дыңнадыг

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму республиканың автомобиль оруктарының тудуг болгаш септелге эргелелинин начальнигиниң хүлээлгезинден Оюн Тамдынович Ёнзакты кадыының байдалын барымдаалаан хостаан болгаш ол албан-дужаалга Игорь Семёнович Степановту томуйлаан.

Енисейни штурмнаарының бүдүүзүнде

Красноярск ГЭС-тиң тудуунда

ДИВНОГОРСК. (СЭТА-ның корр.). Енисей ам-даа дош адаанда, хар-биле шыптынган. Чүгле чаңгыс черде—чаа унда суг бодунуң күжүн болгаш күчүзүн кижилерге көргеткен чүве дег, хайнып, мөөрен чыдар. Красноярск ГЭС-тиң тудугжулары хемниң күчүлүг агыышкынын 50 метр дурттуг чаа унга чыгап келгеннер. Чоонку хүннерде гидротудугжулары ону-даа дуглаптар. Сибирьниң улуг хеминиң суу бетон унче агып бадар.

Сөөлгү үеде гидротудугжуларының кол күжениишкиннерин суг өттүр агар плотинаның бодунга бетон салырынче угландырган турган. Ол ажылга Николай Смелконуң, Александр Лардыгиннин, Яков Лесниковтуң болгаш өскелерниң-даа бригадалары шылгарап үнген. Бетон салдынган Енисейниң суу ону таварты агып эртер плотина белеи болган.

Ооң-биле кады келир үедеги плотинаның «адагаштарының» кырынга 30 метр бедикке тудугжулар көвүрүгү дерип кылганнар. Ам ында шывыг салыры доозулган. Енисейни дуй боорунуң хүнүнде хевилеп каан бетон, даштар үүдүрген күчүлүг самосвальдар ол көвүрүглеп чоруур.

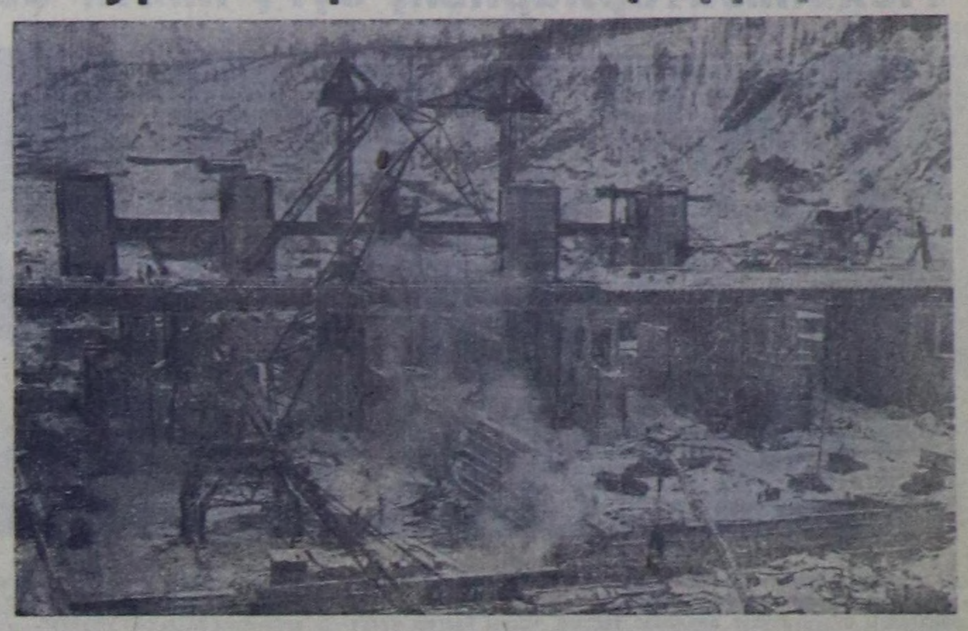

Сибирьниң күчүлүг хеми—Енисейни дуй боорунга белеткел Красноярск ГЭС-тиң тудуунда шалыпкыны-биле чориттинип тирар. Бо хүннерде гидротудугжулары онза сорук киришкин-биле ажылдап тирарлар. Бетончулар ажылдың графигин мурнап тирарлар.

Плотинаның дериишкини оңгарже суг бадырарынга болгаш чаашкын суун эрттиреринге эргежок чугула хемчээлге чедир көдүрүлүп үнүп турар. Хемниң кызыылап тирар артын өөзөнге чүъгүн боди дүжүрер машиналар үзүктел чок шиижип тирарлар.

ЧУРУКТА: Красноярск ГЭС-тиң кол дериишкиннериниң солагай талакы оңгарында суг бадырарынга белеткел талазы-биле ажылдар.

Фото Ю. Бармининиң.

СЭТА-ның фотохрониказы.

УСТЬ-ЛАБИНЧИЛЕРНИҢ КЫЙГЫРЫЫ-БИЛЕ

„Чыраа-Бажы“ совхозтуң ажыл-ишчилериниң социалистиг хүлээлгелеринден

1963 чылда тараа болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедири дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында чурттуң көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларынга **Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилериниң чагаазы-биле танышкаш, оларның ныйгырыын бүрүү-биле детки вишаан, «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары, тараажылары бар аргаларны болгаш нурлавырларны санап көргеш, 1963 чылда боттарывыска дараазында бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап тур бис:**

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедири болгаш күрүнеге хөйну садары бистиң кол сорулгавыс болгаш Төрээн чурттуң мурнунга патриотчу хүлээлгевис болур. Ынчангаш бо чылын 885 тонна сүттү, 660 тонна эзэтти, 70,2 тонна дүктү бүдүргеш, ооң иштинден күрүнеге 665 тонна сүттү, 650 тонна эзэтти, 70,2 тонна дүктү садарын хүлээндивис.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир сорулга-биле 960 баш шарыларны, 1240 хаваннарны семиртир азыралга тургузар болгаш хонукта бир шарыга-ла 800 граммдан өрү, бир хаванга 500—600 грамм немелде дензини чедип алыр.

Малдың азыралын болгаш ажаалдазын доктаамал экижидип тургаш, саар бир инектен-не ортумаа-биле 1200 литр сүттү саар, хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү кыргып алыр. Бир төрүүр дагаадан 70 дагаа чуургазын алыр.

Мыйыстыг бода малдың баш санын 4075, ооң иштинде төрүүр инекти 1755; хойну 38060, ооң иштинде төрүүр хойну 20525, өшкүнү 2360, ооң иштинде төрүүр өшкүнү 1055 баш, хаванны 605 баш чедирер бис. Малдың баш санын өстүрериниң планын чедиишкинниг күүседир сорулга-биле 900 инекти, 15000 хойну тарып боозадыр. Чүс баш малга онааштыр 90 бызааны, 90 хураганны болгаш анайны, 80 кулунну, бир улуг хавандан 12 хаван оолдарын, дунгуш хавандан 6 хаван оолдарын алыр.

Хойжу бригадалар төптеринде чедир кылдынмаан тудугларны бо чылын бүрүү-биле ажыглалга киирер. Ол ышкаш малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер сорулга-биле үш хойжу бригадаларның төптеринге ийи-ийи аал ишти чурттаар чаңгыс аай хевирлиг 3 бажыннарны, үш сүт-бараан фермаларынга ийи-ийи аал ишти чурттаар чаңгыс аай хевирлиг 4 бажыннарны, хой кадарчыларынга болгаш инек кадарчыларынга 20 бажынны туткаш, ажыглалга киирер. Сүт-бараан фермаларынга болгаш хойжу бригадалар төптеринге чунар бажыннарны, кызыл-булуннарны тудар болгаш ажыглалга киирер, ийи сүт-бараан фермаларының, ийи хойжу бригадаларның төвүн электрижидер. Дөн-Терек сүт-бараан фермазын механизастаар болгаш Улуг-Ховуда хойжу бригаданың төвүнге 1 кудукту каскаш, ажыглалга киирер. Сүт-бараан фермаларын болгаш хойжу бригадаларны радиоприёмниктер-биле хандырар. Чайгы үеде малчыннарга хереглээр 20 чаа өглерни кылыр.

Малдың баш санының өзери, ооң продуктулуунун көвүдээри малга быжыг чем-суурну тургузарындан хамааржыр. Ынчангаш бо чылын 2750 тонна сигенни, 3780 тонна силосту, 1000 тонна зеленканы, 1000 тонна саванны белеткээр бис. Бо чылын 1800 га кукурузаны, 200 га чочак-тарааны, 200 га суланы, 60 га чигир свёклазын тарыыр бис.

Тарылга шөлдериниң тургузуун ам-даа эде көрүп, чер ажылының культуразын бедидер, бо чылын тарылга шөлүн 10505 гектар, ооң иштинде тараа культураларын 8000 гектар чедир калбартыр, тараа культураларының бир гектарындан ортумаа-биле 12 центнер дүжүүтү өстүрер, тараанын ниити чыылдазын 9600 тонна чедирер болгаш 3300 тонна тараанны күрүнеге дужаар бис.

Ол сорулганы чедиишкинниг күүседир төлээде, 557 гектар черни суттарар, 600 гектар черни 6000 тонна өдек-биле чемишчидер бис. Часкы тарылганы үлегерлиг белеткел-биле уткуур бис.

Усть-лабинчилерниң үлегери-биле чеди чылдың бешки чылы—**1963 чылда көдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшили дээш, коммунизмче базымга боттарывыстың төлептиг салыышкынывысты киирер дээш Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң ажыл-ишчилерин социалистиг чарышка кыйгырдывыс.**

Социалистиг хүлээлгелерни совхозтуң ажылчын, албан-хаакчыларының ниити хуралы бадылаан.

ХООЧУН ХОЙЖУ

БАРЫЫН-ХЕМЧИК. «Кара-Хөл» колхозтуң 1951 чылдан бээр хойжузу Хертек Успун ам 54 харлыг. Ол дужулгалыг малчынның эки ажылын колхозтуң баштаар чери демдеглеп турар.

Эш Успун эрткен он бир чылдар иштинде бодунун колхозунга 2750 хураганнарны өстүрүп берген болгаш 4 тонна 125 килограмм дүктү дужааган. Ол дээрге колхозка улуг орулга-дыр. Бо хойжу сигенни чыл бүрүде болу белеткеп ап турар.

Ам эш Успуннуң 323 хойларының 83-жу 84 хураганнарны төрээн. Чаш мал чидириг чокка доругуп турар. Бо чылын 100 хойга онааштыр чүс хураганны алырын, хой санындан-на ортумаа-биле 2 кг дүктү, кыргыырын бо хоочун хойжу хүлээнген.

Малчын дугайында

ӨВҮР. «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң Бора-Шайда № 4 хойжу бригадазының кежигүнү Түлүш Өлчей бо кыжын малды хүр кыштагладып турар. Эрткен чайын эки одарладып семирткен хой кыштың бергезин тооваан, оларны кадарчыныы кыжын азырааны болгаш ажааганы база эки.

Эш Өлчейниң кодан хойларындан төрээн 305 хоюнун 305 хураганы чидириг чокка камгалап алдынган. Мал ажылының дүжүдүн өстүрерин, 100 хойдан-на чүстен өвөөш эвес хураганны алырын, хой бүрүзүнден 2,5 килограммдан куду эвес дүктү кыргып алырын бо хойжу хүлээнген.

Хойжунуң ажылдап турары эки. Ынчаарга ооң кыштаанга чуртталга бажынын тудуп бээринче колхоз баштаар чери чүге сагыш салбайн турар ирги?

Эптежир аргажок

ТЕС-ХЕМ. Ленин аттыг колхозтуң № 1 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазында ниитиниң малы хүр кыштаглаан. Тос коданда 5054 баш хой бар.

Төрүүр 2500 хойнуң ооллаашкыны кидин-түлүк үргүлчүлеп турар. Чаш хураганнар чидириг чок. Хойжу Соян Шименің коданында 520 хойнуң 405-жи төрээн, оларның 407 хураганы бүрүү-биле камгалап алдынган. Каас Шиметтиң 599 хоюндан төрээн 378 хойнуң 379 хураганнары менди доругуп турар.

Малдың азырал, ажаалгазы мында черле эки. Чем четчир. Кажаалар бар. Бригадада мал чемнерин дажып турар чоллаачы-коммунист Б. Самбыл онза кызымак ажылдап турар.

Ынчалза-даа малчыннар дугайында сагыш салыышкыны мында экиживейн турар. Оларның эрткен чылда тыпкан ажыныың 30 хуузун чыл төнчүзүнде бээр дээн хирезинде-ле, бо чылдың февральдың төнчүзүнге чедир бербээн. Бо чылдың январьның ажыл төлевирин база мынчага бербээн. Далганны нормалап берип турган, ам шуут бербестээн. Автолавка айда чаңгыс катап келзедаа, малчыннарда акша чок болгулаар. Чоннуң чагыткан солуннары 3—4 неделя дургузунда келбейн баргылаар. Мындыг четпестерге ам черле эптежир аргажок.

ЫНЧАЛЗА-ДААА...

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң Улаатайда бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригада бар.Ында малчыннар кызымаккай ажылдап, малды хүр кыштагладып, чаш хураганнарны чидириг чокка камгалап ап турарлар.

Ынчалза-даа малчыннарның культурлуг хереглелин хандырар талазы-биле сагыш салыышкыны мында багай болуп келген.

Почта чедирилгези дыка озалдап турар.

ТАРЫЛГА БҮДҮҮЗҮНДЕ

Комплексилиг бригада

Каа-Хем районнуң Ажык шөлү—улуг тараалаң чер. Амгы үеде ол шөлге үш колхозтар байлак дужүттү өстүрүп ап турар.

«Тинелге» колхозтуң № 4 комплексилиг бригадазы бо чылдың часкы тарылгазынга 4 тракторларны, 10 андазыннарны, 31 илиирлерни, 3 сеялкаларны, 5 катоктарны болгаш 2 аът тергелерин септеп дооскаш, күрүне комиссиязынга көргүскен.

Бригада бо чылын 1750 гектар янзы-бүрү тараа культураларын тарыыр. Аңаа белеткелдиң бүгү-ле ажылдары бо хүннерде хайныышкыныг чорун турар.

Баштаар черниң кичээнгейинге

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң Кара-Сугда № 1 хову бригадазы (бригадири эш Соловьёв) часкы тарылгага белеткелди кошкак чорудуп турар. Септезе чогуур 6 тракторларын бежи, 6 андазынларын үжү, 6 сеялкаларын дөртү ам-даа септеттинмээн, а септелгениң шынары дыка багай. Үрезин арыглаашкынының шынары багай. Чоокта чаа ону комиссия хынааш, үрезинни катап арыглаар деп шиитпирлээн. Шөл чемишчидилгези чоруттунмаан.

Шак мынчаар салгаа ажылдаар болза хову ажылынга бедик дүжүттү тарып өстүрүп алыры болдунмас дээрзи билдингир. Ынчангаш колхозтуң баштаар чери часкы тарылгага белеткелде четпестерни дарый чайлатса чогуур.

Х. КҮЖҮГЕТ.

Бо чылын болдурбас

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Аянгаты салбыры бо чылын 2850 гектар черге янзы-бүрү культураларны тарыыр ужурлуг.

Салбырның аңаа белеткели кандыгыл? Белеткел-даа дыка кошкак, ам кылыр ажылдар-даа хөй. Салбыр бо чазын 1900 гектар черни удур андарып тарыыр ужурга таваржып турар. Чайгы болгаш күскү чер андарылгазының планын күүсетпээнинин ужуу ол-дур. Черни эки ажыглаар дугайында негелделер күүсеттинмейн турар. Аянгаты аксында тарылга шөлүн суттарып ап болур турда-ла, а дирекция чери чылдыц-на ол ажылды организастаарын сонуургавайн келген.

Үрезиннер арыглаттынган болза-даа кызыл-тастың үрезини ам-даа дыка боктуг. Техника септелгезинде ажылдың хемчээ улуг. Ол хирезинде-ле мынчага чедир 3 андазын, бир сеялка септеттинмээн. Шөл чемишчидилгезинге 4 мун тонна өдек төгер турган, ам чүгле 600 тонна өдек төктүнген. Агрегаттарны ам-даа четчелеп тургуспаан.

Эрткен чылын Аянгатының тараазының дүжүдү кырлаң ажыр Чыргакының тараазының дүжүдүнден куду болган. Агаар-бойдузунуң байдалы-даа, ажылдап турар кижилери, техниказы болгаш үрезиннери-даа бир дөмей ол черлерниң тараазының дүжүдү чүге ындыг кончуг ылгалдыг болуп турарыл? Чүге дээрге, тарылганың агротехниктиг хуусаларын болгаш чурумнарын сагыыванында, ажылдың шынар чогунда болуп турар. Ол четпестерни аянгатчылар бо чылын болдурбас дээш эки ажылдаар ужурлуг.

С. СОКСУР-ООЛ.

Партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эвининиң тодаргай көргүзүү

Грузин, Азербайджан, Литва, Кыргыс, Армян болгаш Эстон Совет Социалистиг Республикаларга 1963 чылдың март 17-де — воскресеньеде ол республикаларның Дээди Советтеринге соңгулдалар болган.

Чер болганга бадылаашкыннар эртенгиниң 6 шакта эгелээн болгаш ол черлериниң шагы-биле дүнекиниң 12 шакта доозулгулаан.

Эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринге соңгулдалар болза Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлери-биле сеткил хайныккан, бедик политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң байдалынга эрткен. Чер болганга бедик идепкейлиин болгаш организастыын соңгукчулар көргүскен. Партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эптиин соңгулдаларның түңнелдери херечилел турар. Коммунистиг партияны долгандыр бодунуң сырый каттышканын, коммунистиг тургузуушкунунуң өндүр улуг программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле боттарының чайгылыш чок шиитпирлиин ажылчы чоннар база катап көргүскеннер.

Грузин ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгуурунга соңгукчуларның ниити санының 99,99 хуузу киришкен. Депутаттарга кандидаттар дээш, бүгү соңгулда округтарынга соңгулдага киришкен соңгукчуларның ниити санының 99,96 хуузу бадылааннар. Грузин ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының аразында хөрээженнер — 31,2 хуу, партия кежигүнү эвестер—28,8 хуу, ажылчыннар болгаш колхозчулар—47 хуу. Республиканың Дээди Совединиң депутаттарының составы 76 хуу чаартынган.

Азербайджан ССР-ге Дээди Советтиң депутаттарының соңгулдазынга соңгукчуларның 99,96 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга соңгулдага киришкен соңгукчуларның 99,84 хуузу кандидаттар дээш бадылааннар. Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга 31,88 хуу хөрээженнер, 21,03 хуу партия кежигүнү эвестер, 47,25 хуу ажылчыннар болгаш колхозчулар соңгуттурганнар. Депутаттарның составы 79,13 хуу чаартынган.

Литва ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгуурунга соңгукчуларның 99,91 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга соңгулдага киришкеннерниң 99,94 хуузу кандидаттар дээш бадылааннар. Литва ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының аразында хөрээженнер — 33,1 хуу, партия кежигүнү эвестер — 34,8 хуу, ажылчыннар болгаш колхозчулар—54,14 хуу. Депутаттарның составы 83,45 хуу чаартынган.

* * *

Кыргыс ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгуурунга соңгукчуларның ниити санының 99,86 хуузу киришкен. Соңгулдага киришкен соңгукчуларның 99,56 хуузу депутаттарга кандидаттар дээш бадылааннар. Кыргыс ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга 34,81 хуу хөрээженнер, 30,45 хуу партия кежигүнү эвестер, 52,51 хуу ажылчыннар болгаш колхозчулар соңгуттурганнар. Депутаттарның составы 73,75 хуу чаартынган.

Армян ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгуурунга соңгукчуларның 99,97 хуузу киришкен. Соңгукчуларның ниити санының 99,74 хуузу депутаттарга кандидаттар дээш бадылаан. Армян ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының аразында хөрээженнер — 32 хуу, партия кежигүнү эвестер—32 хуу, ажылчыннар болгаш колхозчулар—44,3 хуу. Депутаттарның составы 69,3 хуу чаартынган.

Эстон ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгуурунга соңгукчуларның ниити санының 99,55 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга бадылаашкыннарга киришкен соңгукчуларның 99,53 хуузу депутаттарга кандидаттар дээш бадылааннар. Эстон ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының составында 34,27 хуу хөрээженнер, 35,39 хуу партия кежигүнү эвестер, 47,19 хуу ажылчыннар болгаш колхозчулар соңгуттурганнар. Депутаттарның составы 83,15 хуу чаартынган.

* * *

Үстүнде айыттынган республикаларның төп соңгулда комиссиялары соңгулда округу бүрүзүнүң талазы-биле материалларны хынап көргеш, республикаларның Дээди Советтеринге соңгулдалар дугайында дүрүмнериниң чогуур чүүлдеринге үлезилээш, Дээди Советтерге соңгуттурган депутаттарны бүгү-ле соңгулда округтарының талазы-биле бүрүткээннер.

Соңгуттурган бүгү депутаттар коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестериниң блогунуң кандидаттары болуп турар.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозундан, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинден болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты, РСФСР-ниң министри Михаил Фомич Надточий аар болгаш үр аараанының соонда, 1963 чылдың марттын 20-де мөчээнин СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозу, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму ханы кажыдал-биле дыннадып тур.

СЭКП ТК-НЫҢ РСФСР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БЮРОЗУ. РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ. РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ.

Механизаторларның бүгү-ниити өөредилгези

Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң машина-трактор парыгынга чыл бүрүде-ле чаа-чаа машиналар немежип турар.

Машиналарны бүдүрүкчүлүг ажыглаар телээде, часкы болгаш күскү хову ажылдарының үезинде ийи эзлчеглиг ажылды организастаары негеттинип турар. Ынчаарга бо совхозта механизатор кадрларның саны чаңгыс эзлчегге ажылдаарынга безин чедишпес. Ынчангаш механизатор тускай эртемге бүгү-ниити өөредилгени организастап тургаш, четчир санныг кадрларны белеткеп алыры чугула апарган. Совхозтуң дирекциязы болгаш партия организациязы эрткен чылдың төнчүзүнде ындыг өөредилгени организастап эгелээн-даа. Бөлгүмге өөренир кылдыр шупту 34 кижи адын бижиткен.

Часкы хову ажылдары эгелээринге чедир каш-ла санныг хонуктар арткан. Ынчангаш механизатор кадрларның өөредилгезиниң темпизин дүргедедир, программаны бүрүн эртер болгаш ол кадрларның часкы тарылгага киржирин хандырар ужурлуг.

Бөлгүмнүң кичээлдери ам неделяның суббота, воскресеньеден өске хүннеринде хүннүң-не 3—4 шак иштинде болуп эртип турар. Бөлгүмнү тракторлар талазы-биле инженер Николай Станкин, өдээ ажыл-агыйның машиналарының талазы-биле механик Павел Бутонаев башкылап турар.

ЧУРУКТА: бөлгүмнүң эзлчеглиг кичээлин эш П. Бутонаевтиң башкылап турары.

Фото Г. СИРОТИННИИ.

ЧАА ТЕХНИКАНЫ ШИҢГЭЭДИП АЛГАН КИЖИНИҢ ЧОЛУ

КӨДЭЭ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРНИҢ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Механизаторлар курузунда колхозчулар тарылга эгелээр бетинде, аңгы-аңгы маркалыг ийи чаа тракторну база көдээ ажыл-агый машиналарын, чепсек-херекселдерин теория, практика талазы-биле өөренип дооскан, часкы хову ажылдарынга шуут киржир хүлээлгелиг дээрзи билдингир. Чөөн-Хемчик районунуң Чадаана хоорайда механизаторларның өөредилгези эрткен чылдың ноябрьда эгелээн.

Дертен сес колхозчулар аңгы-аңгы ажыл-агыйлардан келгилээш, барык 4 ай чыгыы үениң дургузунда өөренип келген. «ДТ-54а», «МТЗ-50 пл» деп чаа тракторларның моторун, бүгү кезектерин олар бирде-бирээ чокка өөренип эрткен. Бо өөредилгеде «Искра» колхозтан 9 кижи бар, шылгалдадан илерээни: ол артельдиң кежигүнү И. Айыыжы тракторнуң чугула кезектерин кончуг эки шиңгээдип алган, ооң боду санакчы тускай мергежилдиг. Х. Аракчаа, Т. Тангыт-Доржу, О. Шуурку база кончуг эки демдектерлиг өөренип турар. Школаның чедиги класс өөредилгезин дооскан, бызанчы, прицепщик тускай мергежилдиг, инек кадарчызы М. Семис-оол («Октябрь 30 чылы» колхозтан) ам тракторист болур дээш 5 демдектерлиг өөренип турар.

СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтуң штурвальныйы, прицепщиги болуп ажылдап, чылгычылап-даа чораан С. Борбак-Сат ам бо чылдың чазынында тракторист болур. Ленин аттыг колхоз трактористер курузунче 14 кижини чоруткан, ооң иштинде херээжен аныяктар — 5. Ол-ла колхозтан комсомолчу кыстар Зоя Ондар, Ондар Чылбак тракторнуң моторун, трансмисия, шимченир кезектерин эки билир кылдыр өөренген. Колхозунга поварлап, аар-саар ажылдарны үргүлүү кылып келген, сески класс дооскан Рая Ондар техниканы башкарып билир механизаторларның бирээзи болур дээш улуг сорук-күзел-биле өөренип турар.

Колхозчуларны, албан-хаакчыларны механизатор тускай эртемнерге өөредир дээш СЭКП XXII съездизи аттыг көдээ ажыл-агый артелинде партия эге организациязы, колхозтуң баштаар чери хемчеглерни алган: колхозтуң бодунда техника өөренир бөлгүм эрткен чылдың ноябрь 19-та тургустунгаш, кыш, час дургузунда өөредилгезин үзүктел чокка чорудып келген. Кичээлдер неделяда ийи катап, бир хүнде 2 шак, ооң өске бир хүнде 4 шак үргүлүүлеп турар. Техниктиг өөредилгеге көргүзүг хереклерде-биле багай эвес хандыртынган. Колхозчулар 27 кижи «ДТ-54» деп тракторнуң моторун болгаш бүгү кезектерин, агрономияны база өөренип турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, механик Х. Очур-оол, механизатор С. Кошкар-оол ол колхозтуң кижилерин техникага өөредир талазы-биле арга-дуржулгалыг. Колхозчулар С. Биче-оол, О. Бавуу-Доржу, тудугжу А. Даңзы-Белек, санакчы К. Доржу трактор моторун, ооң кезектерин эки шиңгээдип ап турар. Партбюро секретары А. Дигик, колхоз даргазы К. Комбукай, саанчы Х. Хорлуу, мал тарып боозадыкчызы С. Айыы-Хөө, куш ажаакчызы В. Байлак болгаш ооң-даа өскелер техникага күзелдии-биле өөренип келген. Колхозчу, албан-хаакчыт, көдээниң чурттакчы бүрүзү механизаторнуң кайы-бир мергежилин шиңгээдип, тракторист, комбайнер, чолаачы, электрик, техник болгаш механик болуп алырының алыс сорулгазын билген болгаш ол дээш демисежин турар апарган.

Хоорайда өөренип турар механизаторлар агротехниканы сагыырын, черни канчаар, кайы хире ханы андарарын, ооң хөрзүүнүн эки сайзырадын, ажылдап кылырының аргаларын билип ап турар. Олар хүниннe кичээлдевишаан, неделяда 5 катам практика кырынга өөренир. Беш аңгы маркалыг трактор андазынарын, ооң аңгыда лущильниктерни, культиваторларны, үрезин чажар, кукуруза, картофель олуртур сеялкаларны, тараа арыглаар машиналарны канчаар ажылдадып ажыглаарын олар кичээнгейлиг өөренип ап турар болгаш март ортандан эгелээш тракторларны шуут хөделдирип ажылдадыр өөредилге практиказынче кирген. Чаа техниканы эчизинге чедир шиңгээдип алган кижинин чолу. Ол дээрге, үүгле кандыг-бир хууда херек эвес-тир, а харын колхозтарны, совхозтарны моон соңгаар быжыглаарынга болгаш улам хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг хөрек-тир.

ДУРЖУЛГАЛЫГ МЕХАНИЗАТОР БАШКЫ

Район төвүнге колхозчуларны механизатор мергежилге эки өөредип турар башкы кымыл дизе, аныяк коммунист Сат Кошкар-оол ол-дур. Тракторларның болгаш өске-даа машиналарның тургузуун, кезектерин, ажылдаарын ол билдингири-биле тайылбырлап бээрге, дыңнакчылар эки шиңгээдип билир апарган. Оларның хөй нуруузу кончуг эки болгаш эки демдектерлиг өөренип турар.

1959 чылда Кызылдың механизация училищезин эш Кошкар-оол кончуг эки өөренип дооскан, ынчаарда орус дылды хиреліг билир курсантыларга очулдурукчулап база турган. Эрги, чаа маркалыг тракторларны, комбайннарны, көдээ ажыл-агый машиналарын, чепсек-хереклерин билдингири-биле тайылбырлаар, ажылдадып билир, механизатор тускай эртемнерге мергежилдиг кижилернин бирээзи ол. Ынчангаш ооң боду кижилерни техникага өөредип турары ол-дур.

1960—1961 чылдарда Кызылдың көдээ ажыл-агый механизация училищезинин бүдүрүлге практиказының башкызынга ажылдаан, чеже кижини ол техника практиказынга өөретпээн дээр. Техникага мергежээн болгаш дуржулгалыг механизатор 1962 чылда Чөөн-Хемчикке «СК-3», «СК-4м», «С-6» деп комбайнларга 41 кижини өөреткен.

Хамыктың мурнунда ооң боду эки өөренип алгаш, үш чыл дургузунда көдээ ажыл-агыйның техниктиг кадрларын белеткээривге эки ажылдаан дээрзин демдеглевейн эрттирип болбас. — Кажан өөредилге шуут доосту бергенде, өөренген кижи бүрүзүнүң билииниң шынары кайы хире болганын билип алыры-биле инженерлерни, механиктерни, техниктерни болгаш көдээ ажыл-агыйның ооңдаа өске тускай эртемниглерни чалап олуруштургаш шылгалданы эрттирер бис, бистиң өөредилгевистиң шынары кандыг болганы, кым кайы хире деннелдиг өөренгени ооң-на билдине бээр. Өөренип турарларның хөй нуруузу быжыг билиглерни чедип ап турар деп соглеп болур—деп, эш Кошкар-оол чугаалап турар.

САГЫШ САЛЫЫШКЫН АМ-ДАА КОШКАК

«Большевик» колхоз, «Тыва» деп мал семиртир совхоз район төвүнде механизаторларның өөредилгезинче чаңгыс-даа кижи чорутпаан. «Чыраа-Бажы» совхоз 15 кижини чорудар турган үүгле чаңгысты, «Октябрь 30 чылы» колхоз 15 кижинин орнунга үүгле 6 кижи, Өвүр районнуң «Торгалыг», «Коммунизм-че орук», «Кызыл тук» колхозтары кайызы-даа 5—5 кижини чорудар турган үүгле 3—3 кижини чоруткулаан. «Тыва», совхозта, «Большевик» көдээ ажыл-агый артелинде механизатор кадрлар чедишпейн турда, ол ажыл-агыйларның удуртукчулары өөредилгеже кижилерни эвилелдеп чорутпааны кончуг элдепсинчиг.

Районнуң колхозтарынга болгаш совхозтарынга 500 ажыг механизаторлар негеттинип турда, херек кырында бары 368 кижи. Көдээ ажыл-агый машиналары өөренир 14 бөлгүмнерде 342, республиканың механизация училищелеринде өөренип турар кижилерниң саны-биле катай алырга, бүгү механизаторларның саны негеттинип турарындан дыка ажыг болуп турар, ол дээрге, эки көргүзүг-дур. Ындыг-даа болза, чыл келген тудум-на, мал ажылынга болгаш чер ажылынга механизация улам калбарар төлээде, механизатор тускай эртемниглер ооң-даа хөй негеттинер.

Тракторларны, комбайннарны, автомобильдерни болгаш көдээ ажыл-агыйның ооң-даа өске машиналарын бүрүн болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглап шыдаар аргалыг механизатор кадрларны массалыы-биле белеткээри колхозтарның, совхозтарның соңгаарладып болбас хөрээ. Көдээниң ажыл-ишчи бүрүзү техниканың тургузуун, ажыглаарының дүрүмнерин билип алыр, херек апарганда машинага ажылдап билир ужурлуг үе келген. Механизаторнуң мергежилин шиңгээдип алыры—көдээниң ажыл-ишчилериниң чугула сорулгазы.

«Союзсельхозтехниканың» районнар аразының Чөөн-Хемчикте салыры өөредилгеже сагыш салыр черлериниң бирээзи хирезинде, механизаторларның Чадаана хоорайда өөренип турар оран-бажыңын столдар, сандайлар, өөредилге плакаттары, хереклерде-биле четче хандырбайн келген. Столдар, сандайлар чедишпестиң хараазы-биле хүннүңне 7—8 кижи бут кырынга тура, соңгалар караанга баартактангаш кичээлдеп кыштаан. Ындыг байдал кижилер өөренип турган үүлдерин шиңгээдип алырынга чедимчелиг эвес, дөгүм дуза чок болган. Өөредилгеге чугула негеттинип турар үүлдерни хандырып бээр дугайында механизаторларның башкызы салбырның начальниги В. Каковка, ажыл-агый эргелекчизи С. Аранчылага каш катап «бараалган», дилеглерни киирип келген. Күжүр даргалар хоозун аазаашкынын кылып турда, кыш манавайн эртип, марттың 1-ге чоокшулап орган.

Үргүлүү өөредилге эртип турар бажыңның иштинде башкы олурар тускай стол, сандай чок, кичээлдер эрттиреринге негеттинер самбыра, мел, пөс дээн ышкаш бөдүүн хереклер безин хандыртынмаан. Ханада аскан өөредилге чуруктары, расписаниези база чок. Мурнунда турган өөредилге плакаттары «читкен». Ооң дугайында чагыны республиканың профессионал-техниктиг Кызыл училищезинче киирген боордан башка, херек кырында холга алдынган чүве чаңгыс-даа чок. Механизаторларга херек өөредилге номнарының талазы-биле байдал база чегей. Өөредилгениң шынарын экижидери үстүнде айыттынган четпестерни чайладырындан база хамааржыр. Колхоз, совхоз бүрүзү механизатор тускай эртемниглерге быжыг билиглиг кадрларны хөйү-биле белеткеп алыр дизе, оларның өөредилгезинче доктаамал сагыш салыр херек.

К. КУНДУП.

Кызылывыс—хоорай-сад болзун дээш

Төрээн хоорайын, суурун чаагайжыдары — бүгү-ниитиниң херээ

Д962 ЧЫЛДА ЧҮҮ КЫЛДЫНГАНЫЛ? Аныяк республиканың найысылалын чаагайжыдарынга күрүне улуг дузаны көргүзүп турар. 1962 чылда Кызылды чаагайжыдарынга болгаш ногаанчыдарынга 600 муң рубль түнүүг хөрөнгини күрүне берген. Ооң-биле хоорайга 19,5 муң дөрбелчин метр орукту чаагайжыды кылган, кудумчуларга чадаг кижилер чоруур 13 муң дөрбелчин метр орукту асфальтылаан. Чеди муң кезек ыяштарны кудумчуларга тарып олурткулаан. Бажыңнар чанынга болгаш скверлерге 17 муң хире чадаг үнүштерни олурткан. Хоорайның чаагайжыдылга организациязының шугуму-биле 12 муң дөрбелчин метр оруктар, чадаг кижилер чоруур 7 муң дөрбелчин метр кудумчу оруктары септеттинген. Хоорайның парыгынга 100 үзүн, улуг сандайларны кылган. Чаагайжыдылга талазы-биле оон-даа өске чамдык ажылдар чоруттунган.

Машиналарның болгаш чадаг кижилериниң шимчээшкининиң өзалөндак чок чоруун хандырар сорулга-биле хоорайның кол-кол кудумчу белдирлеринде 9 кезек черде автоматчыткан светофорларны тургускан. 1962 чылда Кызылга чаа үүлдүн бирээзи бо.

Ногаанчыдылга хөрөнге хоорайның хөй-ниитизиниң идепкейлиг киржилгези улуг дуза чедирген. Четче эвес сан-биле алырга хөй-ниитиниң күжү-биле эрткен чазын 5 муң кезек ыяштарны, 3 муң хире чадаг үнүштерни болгаш хөй санныг чечектерни тарып олурткан. Ылаңгыя «Сельхозтехниканың», Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-ларының, Тываның комплексилиг экспедициязының, механизация училищезиниң коллективтери болгаш өске-даа коллективтер чаагайжыдылга хөрөнге идепкейлиг киржип келген.

ЧЕЧЕКТЕР ХӨЙ-ЛЕ БОЛЗУН. Эрткен чылын найысылалга 250 муң хире янзы-бүрү чечектер тарыттынган. Ол дээрге бажыңнар чанынга, сквердерге ёзулуглаа шимелде. Аңаа кым өөрүвес боор! Чечектер тарып өстүреринче сагыш салып, бо талазы-биле үлегер-чижээн көргүзүп турар албан организация черлери, тус-тус чурттакчылар бар. Чечек өстүреринің мастерлериниң хүрээлениң калбартыр талазы-биле найысылалга чечектер делгелгезин чылдың-на организастап турары таварылга эвес. № 43 квартал комитеди эрткен чылын ол делгелгеге идепкейлиг киришкен. Күрбанк, Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозунуң коллективтери бирги черни эзлээн. Өг-бүлеээзи П. А. Воробьева, № 9 школаның өөреникчизи Володя Губанов, Н. П. Семенова болгаш өске-даа чурттакчылар чечек өстүреринің мастерлери болу бергеннер, олар делгелгеге база чедиишкиннiг киришкеннер.

Төрээн Кызылын сад-хоорай кылдыр чаагайжыдарынга чурттакчы чон боттарының улуг-хуузун киирер хүлээлгелиг.

Д963 ЧЫЛДА ЧҮНҮ КЫЛЫРЫЛ? Чеди чылдың бешки чылында Кызыл хоорайның чаагайжыдылгазы, ногаанчыдылгазы улам хөй ажылды кылырын, чурттакчы чоннуң болгаш хөй-ниитиниң массалыг бот-идепкейлиг киржилгезин негеп турар.

15,2 муң дөрбелчин метр оруктарны чаагайжыды тудары, чадаг кижилер чоруур 11 муң дөрбелчин метр кудумчу оруктарын кылыры планда көрдүнген. Ооң иштинде Титов, Оюн Күрседи болгаш Интернационал кудумчуларында орук ажылдарын доозар. Авиация, Сельская болгаш Степная кудумчуларынга чаа оруктарны кылыр, ол сорулгага 192,5 муң рубль түнүүг хөрөнгини чарыгдаар. Оюн Күрседи, Правобережная болгаш өске-даа кудумчуларга 2 муң хире ыяштарны болгаш 14 муң чадаг үнүштерни тарып олуртур. Бажыңнар чанынга, сквердерге, хөй-ниитиниң черлеринге ниити шолу 30 муң хире дөрбелчин метр газоннарны белеткээш, оларга 100 муң кезек чечектерни олуртуп өстүрөр. Ол бүгүден аңгыда хөй-ниитиниң күжү-биле 5 муң ыяштарны, 36 муң чадаг үнүштерни болгаш 150 муң хире чечектерни тарып олуртуру хоорайның ногаанчыдылга планында кирген.

Чаагайжыдылга конторазының программазында 1963 чылда 9,7 муң дөрбелчин метр оруктарны, чадаг кижилер чоруур 2,9 муң дөрбелчин метр кудумчу оруктарын септээр болгаш өске-даа ажылдарны чорудары көрдүнген.

Чурттакчы чоннарга коммуналхандырылга албан черлериниң четкизи мурнукузундан-даа элээн калбарар. Октябрь кудумчузунда парикмахерскаяны алгыдын эде кылыр. Ийги кварталда Пушкин кудумчузунда чунар бажыңның тудуу доостур, ажылдап эгелээр. Степная, Дружба, Оюн Күрседи, Комсомольская кудумчуларында электри четкизин чаартып кылыр. Чоокку ийде Кызыл партизан кудумчузунда хеп чуур черни бүрүн ажыглалга киирериниң эргежок чугула хемчеглерин ап турар. Щетинкин-Кравченко кудумчузунуң эгезинден ынай паркче өрикти дургаар чалдаары коммунал-ажыл-агыйның бо чылгы планында база көрдүнген. Ону боттандырганының түннелинде эштиринге болгаш хеме станциязын ажылдадырына эптиг доктаамал суг мөөнөөшкини тургустунар болгаш парктың муриуу кезээ улам аянчый бээр. Ук чалды кылырының смета өртээ 37 муң рубль.

Чечектер өстүрөр ажылды улам калбартыр, аңаа таарымчалыг байдалды тургузар сорулга-биле 1963 чылдың чаагайжыдылга планында 200 дөрбелчин метр шөлдүг чечектер тарып өстүрөр теплица тудуун кылыры көрдүнген.

Республиканың найысылалының 1963 чылдагы чаагайжыдылгазынга болгаш ногаанчыдылгазынга, коммунал хандырылганың албан черлерин алгыдарынга болгаш чурттакчы фондузунуң капитал септелгезин кылырынга ниитизи-биле 789 муң рубль түнүүг ажылдарны кылыры негеттинип турар.

Хоорай чаагайжыдылгазының ажылдары ам хүннүң эзлчээнде тургустунган чугула айтырыгның бирээзи болур. Бо талазы-биле чамдык хемчеглер ам чоруттунуп турар.

Шлангыя бо хүннерде соңгаарладып болбас чугула хемчег болза хоорай иштиниң харын дүрген аштаары болур. Ол ышкаш кышкы боктарны аштап, ырадыр төгерин чурттакчы чон, бажың эргелелдери, квартал болгаш кудумчу комитеттери холга ап боттандырар херек.

В. БАРАНОВ.

ДЕПУТАТТЫҢ УДУРТКАНЫ БРИГАДА

Кара-Хаак девискээри хөрзүн климаттыг байдалдарының талазы-биле шаандан бээр Тывада сураглыг черлериниң бирээзинге санадып келген. Шынап-ла ногаа-бахчы культураларын, кат-чимистерни өстүрүп сайзырадырынга, ары азыраарынга кайгамчык таарымчалыг чер. Элээн каш чылдар бурунгаар кара-хаакчыларның өстүргени чаагай амданның арбузтар, дыньялар, яблоктар, ранеткалар, азыраан арыларының чигири дээш өске-даа байлактар Кызылдың рыногунга бо-ла көстүп келгилээр, а оларны чемге хереглээрибиле садып ап турган кызылчылар ам-даа утпаан боор...

Ол байлактыг чернің күш-ажылчы кижилери каш чылдарны улаштыр ол-бо районнар аразынга шилчип турза-турза, оларның ажыл-хөрөө элээн сандарап, үнүш-дүжүткүр чер байлаан шоолуг-ла бербестээн турган. Ол үеде Черби, Кара-Хаакка чеже удуртукчулар солчуп халашпаан дээрил! Бирээзи колхоз даргазынга келир-ле, удатпаанда ажыл-агыйны үгдереткеш, албан-дужаалындан үндүртүп, шиитирип-торгаткан чоруп каар, ооң орнунга бирээзи келир — база-ла ындыг. Моон ужурундан бистиң черниң чону пат-ла шоюгун, организас чок апар чыткан.

Эрткен чылдың ийиги чартыындан эгелеп Кара-Хаак Таңды районнуң составынче шилчип, «Тиилелге» совхозтуң салбыры апарган, а ооң ажылчы чоннары көдээ ажыл-агыйда күрүне будурулгезиниң ажылчыннары болу берген. Ол чорук оларның политиктиг идепкейин хайныктырган, күш-ажылчы сонуургалын илдеди-биле өстүрген. Мурнунда ниитиниң будурулгезинге киришпейн, колдуунда-ла хуу ажылга сундугуп, шаг-үениң эвээш эвес кезинин арагалаашкынга эрттирип чораан чамдык кижилер безин ам совхоз будурулгезиниң идепкейлиг киржикчилери апарган.

Ооң эгелээш-ле Кара-Хаак салбырның ажыл-хөрөө каш-ла айларның дургузунда көскүү-биле сегип экижээн. Маңаа салбырның амгы эргелекчизи, Чедер көдээ Советтиң депутады, ажыл-агыйның билдилиг организакчызы, коммунист Н. И. Шошин биче эвес рольдуг болганын онзалап демдеглээри чугула. Будурулгени башкарып билир, кижилер-биле ажылдап шыдаар аргалыын ол шынап-ла кыска үеде чонга бүзүредип көргүскен. Ынчангаш бодунуп ол төлептиг удуртукчузу Николай Иванович Шошинни кара-хаакчылар эрткен соңгулда үезинде Чедер көдээ Советтиң депутадынга чаңгыс эпсеткилдиг соңгааннар.

Салбырда ажыл-херектиң амгы байдалы-биле допчулап таныжаал. Ында шупту 104 өг-бүлелер ажылдап, чурттап турар. Оларның хөй кезии будурулгениң ажылчыннары—малчыннар, ногаажылар, механизаторлар. Салбырда 5230 баш хой, өшкү, 425 бода мал, 6 трактор, 2 автомашина бар. Тарылга шөлү амдыызында 1000 гектар чедип турар.

Салбырның күш-ажылчы кижилериниң аразында будурулге мурнакчыларының саны улам өзүп олурар. Үүгле малчыннарның иштинде безин В. Дылбаа, Ч. Наңдай, Д. Эрендей, О. Дажы-Серен дээн ышкаш мурнакчы хойжулар бар.

Салбырның ажыл-ишчилери часкы хову ажылдарынга база хынамчалыг белеткеннiң шыдаан. Олар бо чазын 300 гектар шөлге арбайны, 150 гектарга — кукурузаны, 23 гектарга — ногаа культураларын тарыыр болгаш ооң арткан шөлү картофель, чочак-тараа, мал чеми сигеннер эжелээр. Часкы шөл ажылдары бүрүн механизастаттынар.

Ол салбырның экономиказында чимистер өстүрүлгези, ары азыралы база чугула черни эжелеп турар. Чимис өстүрүлгезиниң хоочун мастери Алексей Иванович Праведников эрткен чылын бодунуң садындан 2 тонна 65 кг яблокту, 870 кг ранетканы, 100 кг малинаны күрүнеге дужаавышаан, совхозтуң ниити орулгазын өстүреринге биче эвес салыышкынны киирген. Чимистерниң дүжүдүн бо чылын ол барык 2 чыгам катап өстүрөрин бодап турар.

Ары азыраарының алдарлыг мастери Василий Дмитриевич Шепилов база-ла соруктуг ажылдап турар. Эрткен чылын ол 71 санныг ары өглерин азырап чайлааш, 3 тонна 976 кг ары чигирин күрүнеге саткаш, хөй орулганы совхозка берген. Салбырның будурулге планын ёзугаар бо чылын эш Шепиловтуң ары өглери 90 санга чедир көвүдээр.

Бо бүгүнү алгаш көөрге, Кара-Хаак моон соңгаар совхозтуң чугула салбыры апаар дээрзи тодаргайдыр.

С. БЮРЮҢНЕЙ.

„Совет Тыва“ колхозта

СУГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Часкы хову ажылының эгелээр үези келген. Таңдының колхоз-совхоз будурулге эргелелинин чамдык ажылагыйлары тарылгага белеткелин мынчага дооспаан. «Совет Тыва» колхозта байдалды чижекке айтып болур.

Эрткен чайын болгаш күзүн чер аңдарылгазын эки организастап чорутпаанындан ам 6000 хире гектар шөлдүң барык муруузун удур аңдарып тарыыр. Ол чорук хову ажылын дургедиринге шаптыктавас аргажок. Тараа культураларының үрезини четчир болза-даа, ооң үүгле баштайгы арыглаашкынын чоруткан азы үүгле улуг богун чидирген, ийиги арыглаашкынны чоокта чаа эгелээн.

Колхозта 24 трактор бар, оларның чамдыызы септелге негеттинмес (чаа), янзы-бүрү септелгени 12 трактор эрткен. Бо хүннерде 5 трактор септеттинмээн хевээр. Кожулда машиналарының септелгези база эки эвес. Хову турлаан дериир, кижилерниң ажылдаарынга таарымчаны тургузар айтырыгны амга чедир көдүрбейн турары четпес.

Артель будурулгезинин планында кукурузаны бо чазын 600 гектарга олуртуру көрдүнген. Бо талазы-биле үүгле звенолар тургускан боордан өске, херек кырында белеткел базы чоруттунмаан. Өдек сөөртүлгезин үүгле ногаа бригадазы чорудып турар, а кукурузачылар ол ажылды мынчага эгелевээн.

Картофель болгаш ногаа культуралары

Күрүненик аъш-чем фондузунда картофель болгаш ногаа чугула черни эзлеп турар. Ол культуралар хөй болган тудум-на аъш-чемнин өске продукталарынга камналга улуг болур. Ындыг турбуже-ле бистин республиканың колхозтарында болгаш совхозтарының тускай эртемниглери, удуртукчулары картофель болгаш ногаа тарылгазынче кошкак хайгаарал салып турар. Ол культураларның дүжүү куду, ажаалдазы багай. Ажыл-агыйлар картофель тарыыр шөлдерни багай шилип ап турар. 1962 чылда Таңдыда дуржулга станциязы болгаш «Тиилелге» совхоз кызыл-тас тараан шөлге картофель олуртуп каан. Ол шөлден күзүн колдуунда-ла кызыл-тас үнген. Ынчангаш олар бир гектар черден үүгле 20—30 центнер дүжүт алган. «Межегей» совхоз кара довуракты кур черге картофелин тарып олуртган. Ооң ортумаа-биле 80—90 центнер дүжүтү ап болур турган. Ынчалзадаа ооң ажаалгазын багай чоруткан.

1962 чылдың күзүнүнде бистин республиканың ажыл-агыйлары үүгле 9700 тонна картофельди ажаап алган, азы гектар чер бүрүзүнден-не ортумаа-биле 45-ле центнер дүжүтү ажаап алганнар. Ол болза эн-не куду дүжүт болган. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары ол чылдың чазынында кооперация черлери-биле керээлерингe өөрүнчүг хүлээлгелерни ап турганнар. Олар картофельди болгаш ногааларны кооперацияга хөйү дужаарын аазаан.

Херек кырында чаңгыс-даа колхоз болгаш совхоз керээлиг хүлээлгезин күүсеттээн. Ынчангаш, Каа-Хем районнуң белеткел конторазы ол районнуң колхозтарындан 795 тонна картофельди, 896 тонна ногааны садып алыр деп керээ чарган турган, херек кырында үүгле 249 тонна картофельди, 492 тонна ногааны садып алган. Улуг-Хем районнуң белеткел конторазы 365 тонна картофель, 590 тонна ногаа киирип алыр турган, үүгле 21,5 тонна картофель, 303,8 тонна ногаа хүлээп алган. Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозу 200 тонна картофель, 317 тонна ногаа садар турган, үүгле 79 тонна картофельди, 180 тонна ногааны дужааган. Ол районнуң «Совет Тыва» колхозу 200 тонна картофельди, 85 тонна ногааны дужаар деп керээге айытган турган, а херек кырында картофель, 26,7 тонна ногаа дужааган. Шак ындыг багай чижектер районнар санында бар. Ынчангаш эрткен чылын республиканың күрүнеге картофель болгаш ногаа садып алыр планы күүсеттинмээн: картофельди 65,2, ногааны 56,5 хуу күүсеткен. Ылаңгыя Барыын-Хемчик, Улуг-Хем райолары болгаш Кызыл горпозу эң багай түннелдерлиг болган. Кызылдың аъш-чем комбинады картофель садып алырын 75 хуу, ногааны үүгле 18,1 хуу күүсеткен.

Күрүнеге картофель болгаш ногаа садып алыр планның багай күүсеттингенинин буруузу садыгның белеткел организацияларынга база-ла хамааржыр. Белеткел конторалары-ның улуртур ажылдакчылары колхозтардан болгаш совхозтардан продуктулар садып алырының талазыбиле керээлерниң ыяавыла күүселдези дээш демисел чорутпааннар. Керээ күүсеттээн ажыл-агыйларга материалдыг харысалга хүлээтпейн тургулаан. Чамдыкта колхозтарның болгаш совхозтарның белеткеп каан ногааларын болгаш картофелин өйшаанда сөөртүп албайн турган фактылар бар. Чамдык колхозтар, совхозтар арай деп тарып өстүрүп алган картофелин болгаш ногааларын садарындан харамнаныр турган-ла доңуруп өлүрген чоруктар база бар. Ооң чижээнге Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая», «УТКА 25 чылы», Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозтарының удуртукчулары хамааржыр.

Тарып өстүрөр культураларының бедик дүжүттүү эки үрезиннерден хамааржыр. Респотребсоюз эрги үрезиннер садыглап турар. Ынчангаш оларның дүжүдү куду. Ам чаа үрезиннер сөөртүрүп эккелириндеи респотребсоюзтун садыг эргелели ойталап турар. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар ногаа үрезиннерин кооперацияның ёадыг четкизин дамчыштыр садыглаар ужурлуг.

Ногаалар үрезиннериниң эки сорттарын колхозтар болгаш совхозтар боттары түс черниң агаар-бойдузунга таарыжыр кылдыр белеткээр хемчеглерни алыры чугула. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери үүгле сорттуг белен үрезиннер тыптын кээрин манап олурбайн, боттары үрезин талазы-биле ажылды чорудары, Тыванын агаар-бойдузунга таарышкан, эрте бөлжар, эки үнүштүг, соокка быжыг туруштуг сорттарны дилеп тывары чугула.

1963 чылда республиканың картофель тарылгазынга 4 муң тонна картофель үрезини четпейн турар. Ол үрезиннерни ам садып белеткеп алыр талазы-биле кооперациның белеткел органнары-даа, ажыл-агыйларның удуртукчуларыдаа сагыш салып ажылдаа чогуур.

Бо чылын 28 муң тонна картофельди күрүнеге садып алыр деп күрплан органнары санап турар. Кооперация системазында картофель шыгжаар подвальдарга үүгле 2660 тонна картофель кирер. Ынчангаш күзүн садыглаары-биле кады үүгле 3000—3200 тонна картофельди садып ап болур аргалыг.

Үүгле Кызыл хоорайның ажылчы чоннарынга чылда 4000—5000 тонна картофель негеттинип турар. Ынчаарга респотребсоюзтун баштаар чери, ооң даргазы эш Будегечиев картофель болгаш ногаалар шыгжаар складтар тудуун калбартырынче сагыш салбайн келген. Сөөлгү үш чыл иштинде Кызыл хоорайга чаңгыс-даа чаа склад кылдынмаан. Районнарда байдал ооң база-ла дээре эвес. Таңды, Балгазын, Бии-Хем белеткел черлеринге бирээзинге-ле 250 тонна картофель шыгжаар подвальдар тудар деп 2—3 чыл иштинде планнап келген, ол ам-даа күүсеттинмээн.

Бо чылын картофель болгаш ногаалар тарылгазын улам калбартыр, чоннуң аңаа хереглелин хандырар дээш бүгү-ле белеткел ажылдарын хамаарышкан организациялар үлегерлиг чорутса чогуур.

И. ТОРЖУ.

ҮНЕЛИГ ЭГЕЛЭЭШКИН

Таңды районуң «Тиилелге» совхозунда ажылчын кооперациязының ажылы баштайғы үеде четпес турған. Ооң ажылдакчылары, чижээ, даргазы, бухгалтери болғаш өске-даа чамдык ажылдакчылары үргүлчү халажыр, ажыл-агыйжы эвес чорук, самчыгдалдар болуп турған. Хуучу кежигүннер 75 кижи, оларның хуучу дадывыры бир муң рубль болуп, садыгға бодунуң саарылға хөренгизи чок турған. Ревизия, лацгыы, столовая комиссиялары ажылдавайн келген.

Ынчалза-даа респотребсоюзтуң баштаар чериниң талазындан рабкоопту быжыглап, ажылын экижидеринче угланған хемчегларни алған. Респотребсоюз бодунуң хөренгизи-биле сельмагты, столоваяны, хлеб быжырар черни тудуп, автолавканы берген болғаш удуртукчу кадрларны шилип киирген. Оон аңгыда рабкоопка 40 муң рубльдиң чәлизини берип, документилиг ревизияны кылып, практиктиг дузаламчы көргүзери-биле респотребсоюзтуң ажылдакчыларындан тускай бригаданы ынаар чоруткан.

Алдынған ол хемчеглериң түпнелинде рабкооптуң ажылында көскү өкижидилгелер болған. Ылаңгыя 1962 чылдың ийиги чартыындан эгелээш садыг хандырылгазы өкижип, өре-самчыгдалдар, артык чарыгдалдар эвээжээн. 1962 чылда рабкооп 14 муң рубль арыг орулгалыг болуп, бараан саарылгазының чыл плапын чедиишкинниг күүседткен.

Ажылчын кооперациязының ажылын өкижиткен чорук совхозтуң ажылынга идиглиг болғанын өрткен чылдың чедиишкинниг көргүзүглери херечилеп турар. Совхозтуң ажылчылары 1963 чылда көдээ ажылчагый продуктуларын бүдүрер болғаш күрүнеге садар талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни алған. Ол хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседири рабкооптуң ажылындан, ажыл-ишчилериң хандырылгазындан база улуу-биле хамааржыр.

Ол соруулга-биле совхозтуң 300 ажыг ажылчыннарының киришкен хуралынга рабкооптуң ажылын чугаалажып, ооң ажылын өкижидер хемчеглерни олар-биле сүмелешкен. Рабкооптуң ажылының дугайын ооң даргазы эш Монгуш-оол илеткээн. Хуралга санал бергеннер рабкооптуң ажылын өкижидер хемчеглер дугайында үнелиг саналдарын берип, кооператив кежигүнүнге чонну массалыг киреринче кыйгырғаннар.

Совхозта чазаныкчы эш Коваленко сөс алғаш мынча дээн:

— Бистиң кооператив садыы көдээниң ажыл-ишчилериниң эки ажылдаарынга болғаш культурлуг амыдырап чурттаарынга чугула ужур-дузалыг болуп турар. Мен бодумнуң кадайым-биле кады кооперация кежигүнүнге кирип, хуучу дадывырысты бүрүн төлээривисти хүлээнмишаан, бистиң үлегеривисти эдереринче совхозтуң бүгү ажылчыннарын болғаш албан-хаакчыларын кыйгырып тур мен. Кооператив кежигүнүнге бараанны чәлиге бәәр чурумну бистиң магазинивиске тургузуп турарынга байыр чедирип тур мен. Ол дээрге бистериң дугайывыста улуг сагыш салыышкынының база бир илерээшкини-дир.

Суурнуң интеллигенциязының өмүнээзинден комсомолчу башкы Мария Доржу сөс алғаш, башкылар коллективин кооператив кежигүнүнге киреринче кыйгырған.

Кооперативтиң хоочун кежигүнү эш Власова кооперация шугуму-биле бодунга хөй ажыктыг түүлдерни садып ап, арыг орулганың хуваалдазындан эвээш эвес түнүг акшаны ап келгенин боттуг чижектер-биле көргүскен.

Совхозтуң бүгү ажылчыннары болғаш албан-хаакчылары чоокку үеде кооператив кежигүнүнге кирер, хуучу дадывырны бүрүн төлээр болғаш хереглел ниитилелдерин быжыглаарынга дузаламчы көргүзер дугайында хүлээлгени хуралга чаңгыс үн-биле бадылаан.

1963 болғаш 1964 чылдарның дургузунда совхозтуң хөренгизи-биле болғаш күжү-биле суурга садыгның чаа дерилгелери-биле хандыртынған магазинни туткаш, рабкоопка чәели ёзузу-биле төлээр кылдыр шилчидип бәәрин хүлээлгеде айтып турар. Совхоз транспорт-биле рабкоопка дузаламчы көргүзерин, столоваяға продуктуларны чиик өртекке бәәр дугайын ында база чугаалап турар.

Оларның үлегерин эдерер дугайында Тыва АССР-ниң совхозтар ажылчыннарынга болғаш албан-хаакчыларынга, колхозчуларынга, интеллигенциязынга кыйгырыгны хуралдың киржикчилери хүлээп алған.

«Тиилелге» совхозтуң ажылчыннарының болғаш албан-хаакчыларының үнелиг эгелээшкинин СЭКП обкому, Министрлер Төвүлели, респотребсоюзтуң баштаар чери болғаш күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкому түүлдүг деп санааш, тускай доктаалдарны үндүрген.

Ажылчыннарның болғаш албан-хаакчыларның ниити хуралындан соңгаан 28 организаторлар кооперация кежигүнүнге чонну киирер болғаш хуучу дадывырын хавырар талазы-биле улуг ажылды кылғаннар. Хурал болған соонда 10-на хонук иштинде безин 300 чыгыы кижи кооперация кежигүнүнге кирген болғаш 1500 рубльдиң дадывыры хавырытынған.

Ынчанғаш 1963 чылда кооперация кежигүнүнге киреринің болғаш дадывыр чыылдазының чыл даалгазы каш-ла хонукта беш катап ажыр күүседтинген.

Организаторлар эштер Ондар Дажы-Даваа, Огородникова болғаш ооңдаа өскелер чон ортузунга тайылбыр ажылын эки чорутканнар. Чижээ, эш Дажы-Даваа 52 кижини кооперация кежигүнүнге киирип, 370 рубльдиң хуучу дадывырын хавырған.

Чонну кооперация кежигүнүнге әлдидер ажылга хөй-ниитиниң киржилгезиниң кайы хире улуг ужурдузалыг болуп турарын чедержилериниң бо эгелээшкини көргүзүп турар.

«Тиилелге» совхозтуң ажылчыннарының болғаш албан-хаакчыларының үнелиг эгелээшкинин республиканың бүгү хереглел ниитилелдеринге нептередири—кооператив организацияларының ажыл-чорудулгазын улам ыңай өкижидеринге идиг болур.

Совхозтуң дирекциязының дузаламчызы-биле рабкооп баштаар чери ийи фермаларга садыгжы чок ларектарны ажыдарын шиитпирлээн болғаш бараанларны чәлиге бәәрин көвүдеткен. Көдээ магазинге даараан кылыгларны болғаш сава аймаан садып алыкчылар боттары кирип, хостуг шилип алыр салбырны база ажыдар. Рабкооптуң талазындан ол чижектиг чаа хемчеглерни ап турары—чоннуң кооперацияже хандыкшылын калбартыр.

Рабкооптуң ажылынга совхозтуң дирекциязының, көдээ Советтиң идепкейлиг дузаламчызын барымдаалааш, респотребсоюзтуң баштаар чери рабкоопка бүгү таланың дузаламчызын көргүзер. Чоннуң эки эгелээшкининге даянғаш, рабкооп республиканың мурнакчы садыг черлериниң бирээзи болуп шыдаар.

А. СИДОРКИН,
респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы.

Тес-Хем районуң «Чаа орук» колхозунуң төп сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Чурук Дежитмаа эрткен чылын бодунга алған социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседткен. Чеди чылдың бешки чылында саап турар инектериниң бызааларын менди албышаан, бир инекке онааштыр 1260 кг сүттү саап алырын хүлээнген.

ЧУРУКТА: Чурук Дежитмаа саап турар инээниң чанында.

Фото П. ДОРИННИЙ.

Күзенчиг аалчылар

Марттың ийиги декадазының бир хүнү—чылыг, харын хар шыгып чыдар, ажылга-даа таарымчалыг хүн турған. «Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырындан аныяктар колдаан бригада Чодураалыг-Алаакта малчыннарға дузалаары-биле эртежик үнүптүвүс.

Бистерниң келиривисти ында беш кодан малчыннар баш бурунгаар билген, чүнү кылдыртырын, чепсекхерекселди белеткээн турған. Ниитизи-биле 30 хире кижи элээн каш кажааларның кырында харын дүжүрүп, иштинде көрженин үндүрүп, девискээрин арыглаан.

Шефти чедиишкинниг организаттаан. Аңаа чыылған малчыннарға С. Севээн допчу болғаш амыдыралға холбашкан лекцияны номчаан, эмчи Х. Маадыр-оол солун беседаны кылған. Бистиң-биле кады келген автолавка, библиотека база ажылдап турған.

Кара-Тал аныяктарының бот-тывынгыр уран чүүл бөлүүнүң ол хүнге бараалгаткан концертин малчыннар аажок сонуургаан. Оларның база катап келирин күүзээн.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

«Кызыл тараачын» колхозтуң баштаар чериниң кичээнгейинге

...Кыштың чыкылама соогу кидиннe түлүк турған. «Кызыл тараачын» колхозтуң малчыны Салчак Шөмбүлекович Тыка Дөге даанның Үзүн-Сайыр бажынга кээп хонуп алған. Чаа туткан, шааращ бажың. Эжин шуут чок, ооң орнунда кидис дүй азып каан. Малчынның бичии уруглары соок бажынга аараан, чөдулкакызы хөлчок мыңдыг. Бир бичии уругнуң саламы аажок. Хөрээ киргирткейнип турар. Ада-иези көргүп, дүвүрээн турлар. Ол бажынга мен дүш болуп кире берген кижи болгай мен.

— Дүш бооп, эм ап чорбаан ирги силер бе?—деп, Салчактың кадайы менден айтырды.—Бо уруглар думаалаан, ат чүве акый. Эт изиин базырар, чөдүл намдадыр эм болза...

Ынчаарда меңээ харын-даа чаңан бооп, карман аптечказы чораан чүве. Аныяк ада-ие хөлчок-ле өөрдүлер. Эмни уругларынга дораан-на четтиртипкен. Бо таварылга 1961 чылдың кыжынында болған чүве.

Салчак Шөмбүлекович бо чылын база-ла ол кыштаанда мал кадарып турар. Ол ам беш чыл улаштар мал кадарып келген кижи. Ооң чедиишкиннери-даа шору. 1962 чылда 570 баш хураган кадаргаш, оозундан чаңгысты-даа хоратпайн, менди чыл ажыргаш, колхозка дужааган. Тогду бүрүзүнден 3,26 кг дүктү ап, дүк кыргылдазының планын дыка ажыр күүседткеш, мактанып, немелде төлевирни-даа алған. Ам харын хураган кадарарынга «тускай мергежээн» кижи диртип турар. Бо кыжын 530 ажыг хураганнарны базала четче-менди, хүр кыштагладып турар.

Чоокку эрткен хүнперде Салчак Шөмбүлековичиниинге кире дүштүм. Ынчаарга ам ооң чурттап турар байдалы кандыгыл? Байдал ам-даа өскерилбээн.

Малчынның чурттап олурар бажыңына кире бээримге-ле, малчынның амыдыралы, адышта чүве дег, дораан-на каракка тода көстүп келди. Эштей хагдынмас өжиктиг ангак черлериндеи соок агаар бажың иштинче дывыржып кирип, ында чылыг бус-биле холужуп, изиг биле соок сегиржип ап турар. Бажының ындында-ла тар соңгалары куруг чамашкы. Иштики рамазы чок.

Аныяк өг-буле дөрт уругларлыг. Ында-мында ойбактардан үрген соокка ойлаттырған бичии уруглар бажының бир булуңунда шойбек изиг-демир чанында үнмерлежип алған олурлар.

Салчак Шөмбүлекович-биле ооң ажыл-хөрээниң дугайын дыка үр хөөрешкенивистиң соонда, колхоз баштаар чери малчыннар дугайында шоолуг сагыш салбайн турарын ол хомудап чугаалады.

Кадарчының күш-ажылы аар-берге. Эртен күш дүүнүде турар, кежээ дүн дүшкүже ажылдаар. Сарыг хүнну бадыр мал бажы дозуп, ону откарып, суттарып келир. А кышкы үеде бергези дам баар. Ол дээрге эң-не харыысалгалыг өй. Малчын кижиниң чес-холазы ынчан көстүр. Арган-дорган малды аңгы үүп, тускай ажаар. Кодан малды бөлгөөт кадарар, одарны шыыратпас, камнаар...

„Чогуур черге дыңнадып көрүцер“.

Шак ындыг ажылдың соонда малчын кижиге дыш херек болгай. Ынчаарга Салчак Шөмбүлековичиниң чурттап олурары ышкаш шак ындыг байдалга дыштанылга дугайында кандыг чугаа турар боор? Ады-ла бажың. Ол бажыңны та чүү ындыг арын-нүүр чок кижилер туткан чүве ийик! Шалалай салған манзының аразынче салаа кирип турар. Манзының бир ужун базыптарга, дириг чүве дег, өске ужу өрү халый бергилээр. «Хырны мурнаан, ады соңнаан» деп сөглеп болур кижилериң акша «кажарлап алырын» бодааш, ат чодуп, карак ажыттап кааны көңгүс-ле илден. «Малчынларга эки чуртталга бажыңнары туттунған» деп, колхоз даргазы эш Астафьевтиң чугаалап турар бажыңнарының бирээзи ол ышкажыл.

— Шак ындыг байдалда чурттап олурар кижи-дир мен—деп, Салчак Шөмбүлекович бажыңының иштин эргий көрбүшаан, улуг тынгаш чугаалады.—Чаш ажы-төлдүг улуска кыжын соокка-ла кончуг берге болду.

— Черле хандырып турары кандыгыл?

— Хандырып турар деп чүү дээр, хандырбайн турар деп чүү дээр. Аазап-ла турар. Акшаны-даа бээр, аш-чемни-даа эккээр дээр. А ооду бүтпес, хоозун чугаа болур-дур. Аш-чем аймаа үргүлчү үстүр, бо берге чүве-дир. Малчын кижи аш-чемнеп, акшалап турар чай кайда боор ийик. Кажан-на эккээр ирги дээш манап олурар. А Эәрбек участогунуң даргазы Бурханов малчыннар дугайын шуут уттун аар ышкажыл. Ында-хаая чиг далган эккелгилээр. Оозунуң деңкезии даш боор. Та тараа кудуруун тырттырып каан чүве ийик бе? Кижи чиир дээш кылған чүве болза ооң дажын аштап, арыглааш тырттырып кагза канчап баар чүве ийик. Ындыг далганны кижиге хамаан чок, малга-даа канчап бээр боор. Эт, үс дугайын чугаалаан-даа херек чок. Колхоз баштаар чери ындыг түүлдерни көңгүс бербейн турар. Азы малчыннар боттары садып алзын дээш ындыг чүве ийик бе. Ындыг бе дээрге акшаны база-ла чогуур өйүнде бербес-тир. Бир-ийи ай эрткенде аванс кылдыр эвээш акша бээр. Ол түү-даа болбас, аар-саар чарыгдалдарга-ла арлы бээр.

Салчак Шөмбүлекович бир ындыг чижекти бодунуң чугаазынга киирди. Күскээр кыжын эккеп берген бир шоодай чиг далганны малчынның өг-булези кырзаныр, чемге хереглеп турған. Ынчалза-даа далган төнер чыгаан. Эәрбек аксынче улустан каш удаа сөглеткен. Аъш-чем чедирип бербээн. Ам канчаар, чем чок олурар эвес. Малчын боду чоруур ужурга таварышкан. А кодан хойну кым кадарарыл? Кадайы кадарар дээрге, бажында чаш уругларны кыштың соогунда эзн артырып каар арга чок. Хоюн хайгаараары-биле бир кижи дилеп эккеп ааш, Салчак Тыка аъдын шанактаныр алгаш, 40 ажыг километр черже «чемнеп» чорупкан. Участок төвүнге баарга далган-даа, акша-даа чок болған. Куруг чоруур арга чок боорга, ийи хондур манаан. Өске кижиден бир шоодай далган чәәп алгаш, чанып келген. Ындыг таварылгалар чаңгыс ол-даа эвес.

Культура хандырылгазы кандыгыл? Малчыннарга почтаны чедирбейн турар. Бир ай болганда чорумал улус дамчып, бир удаа келзе келир. Чагыткан солуннарны малчыннар боттары барып ап турарлар.

— Делегейде хамаан чок, бистиң чуртувуста безин үүү болуп турарын билбес-тир бис—деп, Салчак Шөмбүлекович чугаалады.—Амыдыралдан көңгүс хожудап каар чүве-дир. Чаңгыс-даа катап беседа, лекция кылбас ындыг-дыр. Эдген чүве. Малчыннарга солуннар, сеткүүлдер чедирер, тайылбыр кылыр кижиден участокка чүге тургуспас чүве ийик.

Өске-даа малчыннарның амыдыралы Салчак Шөмбүлековичиниң ышкаш ындыг дээрзи билдингир. Эътти, сүттү, дүктү бүдүрүп, совет ниитилелдиң байлаан көвүдеңи турар кижилер ол-дур. Бистиң чип турар эъдивисти, ижип турар сүдүвүсү олар берип турар. Оларның дугайында сагыш салбайн турар чорукбиле канчап эптежир боор!

— Бир эвес өске малчыннарның амыдырал байдалы мээнин ышкаш ындыг эвес деп бодаар болзуларза, өске малчыннарга барып көрүцер—деп, Салчак Тыка адак сөөлүнде мени бүзүретти.—Артыы, иштин Дөгелерде бистиң колхозтуң элээн каш малчыннары бар. Мээң чанымда малчын Салчак Селбисал, ооң-биле кожа Адыяа бар. Бо Дөгелерде он ажыг аал, хөй муң мал бар. Малчынларда байдал бир дөмей боор-дур. Хойнуң малын менди азырап, өстүрер дээш кара күш-биле кыынып, кылайып-ла турар, ол хиреде-ле бистиң дугайывыста кошкак сагыш салып турары хомуданчыг-дыр.

Тыканың коданындан ырак эвесте турар, база-ла ол колхозтуң малчыны Салчак Селбисалдың кыштаанга келдим. Селбисал мал кадарарынга 8 ажыг чыл стажтыг кижи болду. Ооң көргүзүглери база-ла багай эвес. Эрткен чылың 560 ажыг тогдуларны менди чыл ажыргаш, дүк кыргылдазының планын 114 хуу күүседткен. Ам-даа оларын кадарбышаан. Бо кыштың хары улуг болза-даа, кажараан малчын хойларын күр кыштагладып турар.

Салчак Чадамбаевичиниң амыдырал байдалы база-ла Тыканы ышкаш ындыг болду.

— Чоокта чаа СЭКП Тыва обкомунуң пленуму болуп эрткен деп дыңнаан кижи мен—деп, Салчак Чадамбаевич чугаалады. — Малчынларның амыдырал-чуртталгазын өжиждер дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан дээр чораан. Ам-на чүвениң бир шиидн тыптып боор деп ынаныр олурар улус бис. Ынчалзада сураг ийин мон. Байдалда өскерилген чүве чок. Азы бистиң колхозтуң баштаар черинге пленумнуң шиитпири четкелек турар чүве ирги бе?

Малчынларның ол негелдези черле чөптүг. Ону колхоз баштаар чери хандырар ужурлуг.

— Бо дугайын чогуур черлерге дыңнадып көрүцер—деп, Дөгенин малчыннары менден дилээн чүве.

К. АРАКЧАА.

БҮДҮРҮЛГЕ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫНЫҢ РОЛЮН БЕДИДЕР

Үлетпүрну болғаш черле улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарынга ажылчыннарны база күш-ажылчы тараачыннарны улам хөйү-биле киириштирерин В. И. Ленин Совет эргечагырғанның баштайғы чылдарындала шынғыызы-биле негеп турған. Ленинчи айтышкыннарны удуртулга болдурбушаан, бистиң Коммунистиг партиявыс профэвилелдериниң ролюн болғаш ужур-дузазын чыл келген тудум-на өстүрүп турар.

СЭКП-ниң XXII съездизинге кылған отчёт илеткелге профессионал эвилелдериниң ролюнун болғаш ужурдузазының дугайын чугаалап тура, эш Н. С. Хрущевтуң айытканы болза: **«Профэвилел ажылының чаңчыл болған принциптерин ажыглавышаан, боттарының ажыл-чорудулгазын чаа, коммунистиг хевирлер болғаш аргалар-биле байытпышаан, бистиң профессионал эвилелдеривис бүдүрүлгени, ниитилелдиң бүгү хереклерин эргелеп башкарарынга ажылчы массаларны идепкейлии-биле хаара тудуп киириштирер хүлээлгелиглер»** —дээн.

СЭКП ТК-ның 1957 чылдағы декабрь Пленуму профэвилелдериниң ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкаш, бүдүрүлгелерде болғаш тудугларда бүдүрүлге төвүлел хуралдарын доктаамал ажылдаар кылдыр тургузарын таарымчалыг деп көрген. Доктаамал ажылдаар бүдүрүлге төвүлел хуралдары болза, бүдүрүлгелериниң ажылын өжиждеринге, бүдүрүлгеге контрольду боттандырарынга дузалап шыдаар ёзулуг органнар дээрзин Коммунистиг партия көрүп турар болғаш СЭКП-ниң Программазында ынчаар айыткан-даа.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму коммунистиг тургузуушкуннуң үндезин айтырыгларын чугаалажып көрген болғаш партияның XXII съездизинің шиитпирлерин, чаа Программаны амыдыралға дүрген боттандырар талазы-биле ап чорудар хемчеглерни айыткан.

Бүдүрүлгелерни болғаш тудугларны эргелеп башкарарынга демократыг принциптерни улам ыңай хөгжүдериниң, бүдүрүлгени быжыглаарынга массаны калбаа-биле киириштирерин единоначалие-биле шын холбаштырарының эргежок чугулазының дугайында ноябрь Пленумунуң айтыышкыннары коммунистиг тургузуушкуннуң хереэнге чугула рольду ойнаар. Ол Пленумнуң шиитпирлери совет профэвилелдериниң мурнунга улуг болғаш харыысалгалыг сорулгаларны салған. Олар бүдүрүлге ажылын, организакчы, кижизидикчи хемчеглерни доктаамал өжиждер, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын улам ыңай сайзырадырынче боттарының кичээнгейин күштелдирер хүлээлгелиг. Профэвилелдерийиң комитеттери парторганизацияларының удуртулгазы-биле ажылдавышаан, сөөлгү үеде ниитилел амыдыралында кол түүл—бүдүрүлге айтырыгларын элээн мергежилдиг шиитпирлеп турар апарганнар.

Бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчын, албан-хаакчыларны киириштирер талазы-биле доктаамал ажылдаар бүдүрүлге төвүлел хуралдарының ролю бистиң Тывада база сөөлгү үеде элээн өскен. Бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудугларында, совхозтарында бөгүнге чедир доктаамал ажылдаар 92 бүдүрүлге төвүлел хуралдары тургустунгулаан болғаш оларның составында 1273 ажылчын, албан-хаакчылар соңгуткан, оларда ажылчыннар саны 987 кижи.

Тываның бүдүрүлгелеринде тургустунгулаан бүдүрүлге төвүлел хуралдарының элээн хөйү ажылчын кижилерге эргелелдің болғаш ажылагыйны башкарарының ёзулуг школазы апарған. 1962 чылдың баштайғы чартыында 292 бүдүрүлге төвүлел хуралдары болуп эрткилээн болғаш оларға бердинген 572 эгелекчи саналдарның 490-ны амыдралда боттанған.

Кайда-ла профэвилел организациялары бүдүрүлге төвүлел хуралдарын удуртуп турар болдур, кайда-ла парторганизациялар болғаш администрация черлери ол төвүлел хуралдарже хүн бүрү кичээнгей салып турар болдур, ында олар шымбай ажылдап турарын амыдырал көргүзүп турар. Доктаамал ажылдаар бүдүрүлге төвүлел хуралдарының эки ажылдап турарының чижээн Шагаан-Арыг АТК-зында, Кызылдың даараныла комбинадында, электростанциязында, «Тиилелге» совхозта, пассажирлер болғаш № 1 АТК-ларда ажылдың дуржулгазы чугаалап турар. Үстүнде бүдүрүлгелерде бүдүрүлге төвүлел хуралдары бүдүрүлгениң эң чугула айтырыгларын чугаалажып, хүлээп алдынған саналдарны амыдыралға боттандырып турар. Чижээ, Шагаан-Арыг АТК-зында эш Прудниковтуң даргалааны бүдүрүлге төвүлел хуралы эрткен чылын 14 катап хуралдап, оларға 1962 чылда алған социалистиг чарышты коллективтиң канчаар күүседткени, автомашиналарны эдилеп турары болғаш техниктиг байдалы, чүүк сөөртүлгелериниң бот-үнезин чиигедири дээн ышкаш чугула-чугула айтырыгларны чугаалажып шиитпирлээн.

Доктаамал ажылдаар бүдүрүлге хуралының ажылын ында местком үргүлчү хайгаарап, ооң эгелекчи саналдарын деткип келген. Бүдүрүлге төвүлел хуралынга хүлээп алдынған шиитпирлерни амыдыралға боттандырар дээш автоажыл-агыйның администрациязы дужаал үндүрүп, оларны күүседирин тус-тус ажылдакчыларға шыңгыы дагзып турар. Хөй-ниити организациялардың, администрацияның болғаш бүгү коллективтиң дем каттыжыышкынныг ажылдап келгенинин түпнелинде ол автоажыл-агый тонна-километр талазы-биле 1962 чылдың бүдүрүлге планын 122,8 хуу күүседткеш, Тыва автотрестиң автоажыл-агыйларының аразында социалистиг чарыжынга бирги черни эәлеп шыдаан.

«Тиилелге» совхозта тургустунған 46 кижи составтыг бүдүрүлге төвүлел хуралы (даргазы эш Сат) база чүгээр ажылдап турар. Ол төвүлел хурал 1962 чылда 4 удаа чыылғаш, сиген белеткелиниң чоруп турары, механизаторлар ортузунда техниканың айыыл чок чоруун канчаар сагып турары дээш өске-даа айтырыгларны чугаалажып шиитпирлээн. Бо чылдың мартта ол бүдүрүлге төвүлел хуралы көдээ ажыл-агый машиналарын септеп турарының, часкы тарылгага белеткелдің дугайында совхозтуң директору эш Алымовтун, кол инженер эш Юркевичиниң отчёт илеткелдерин алгаш, илереттинген четпестерни чогуур хуусаада үзүткаарын айыткан тускай доктаалды үндүрүп, ооң күүселдезин хандырып шыдаан.

Кызылда № 1 АТК-ның чанында тургустунған бүдүрүлге төвүлел хуралы (даргазы эш Левушкин) база багай эвес ажылдап турар. Ооң кежигүннери боттарының хуралдарынга ээлчеглер аразында ажыл үзүктелир чорукту болдурбазы, машиналарның септелге чокка эдилээр хуусаазын узадыры дээн чижектиг чугула айтырыгларны шиитпирлеп, экономика талазы-биле бүдүрүлгеге ажыктыг түүлдерни кылған. Бүдүрүлге төвүлел хуралының үндүрген шиитпирлериниң боттанылгазын хайгаараар 21 контролёрлар кымны-даа кыычыктырбайн, бедик негелделиг ажылдап турар.

Ынчалзажок доктаамал ажылдаар бүдүрүлге төвүлел хуралдарының ажылында ам-даа улуг четпестер бар. Элээн хөй бүдүрүлге төвүлел хуралдары, чижээ, Кызылдың үлетпүр комбинадында (даргазы эш Бекасов), Тураның үлетпүр комбинадында (даргазы эш Зайков), «Тээли» совхозта (даргазы эш Биче-оол) болғаш өске-даа черлерде кандыг-даа ажыл чорутпайн, аная-ла саазын кырынга санаттынып келгеннер.

«Кызыл тудуг» эргелели, «Тыва даг дүгү» комбинат тудуу чергелиг улуг бүдүрүлгелерде бүдүрүлге төвүлел хуралдарының ролю куду, оларны кончуг ховар чыылдырып турар болғаш оларның ажылынга ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны дыка эвээш киириштирип келген. Доктаамал ажылдаар мынчага тургустунмаан бүдүрүлгелер болғаш тудуглар бистиң республикада ам-даа бар.

Доктаамал ажылдаар бүдүрүлге төвүлел хуралдарын ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелинден, ВЦСПС-тен 1958 чылдың июль 9-та бадылаан Саавыр ёзугаар 100-ден эвээш эвес ажылчын, албан-хаакчыларлыг бүдүрүлгелерге, удугларға, цехтерге, салбырларға, бригадаларға тургузар болғаш оларның составынга месткомнарның, администрацияларының, партия, комсомол организацияларының төлээлери кирген турар ужурлуг. Ол төлээлер бүдүрүлгелериниң ниити хуралдарындан чыл чедир хуусаалыг соңгуттурар. Хүн-бүрүнүң аар-саар айтырыгларын шиитпирлээри-биле демги төлээлериниң иштинден 5—15 кижи составтыг президиумну бүдүрүлге төвүлел хуралының даргазы болғаш секретары-биле кады соңгуур.

Бистиң республикада профэвилелдериниң фабрика-завод комитеттериниң болғаш профэвилел райкомнарының отчёт-соңгулдалыг хуралдары, конференциялары чоокта чаа болуп эрткилээн. Моон-биле холбаштыр бүдүрүлге төвүлел хуралдарының соңгуткан хуусаазы эрткен, мынчангаш профэвилелдериниң тус-тус обкомнары, фабрика-завод комитеттери бүдүрүлге төвүлел хуралдарының отчёт, соңгулдаларын чоокку үеде эрттирип, бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазын өжиждеринге оларның ролюн бедидер херек.

Б. ТОКАРЕВ,
Облсовпрофтуң улуг инспектору.

Бо чыл чадааначыларға бир чаа түүлдү берген. Хоорайның төп кудумчузунда автобус шиичээшкинниң чаа шугуму ажыттынған. Хоорайның ажылчы чонунга таарымчалыг байдалды хандырып турар бо чаа түүлге чадааначылар өөрүп турар.

ЧУРУКТА: хоорай иштиниң автобузунуң бир доктаар черинде.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Чаа столовая

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының № 1 хову бригадазында чоокта чаа столовая ажыттынған. Столоваяның белеткеп турар чеминиң шынары эки. Ооң ажылчыннары эштер Дандар-оол, Байлаң-кыс болғаш улуг повар Полуева ховунуң ажыл-ишчилерин үргүлчү изиг чем-биле хандырып, оларға таарымчалыг байдалды тургузар дээш кызымак ажылдап турар. Часкы хову ажылының хүннеринде оон чемненир ажылчыннарның саны көвүдээри-биле кады столоваяның белеткээн чеми элбээр болғаш шынары оон-даа өкижиир.

С. ТАС-ООЛ.

ЧОЛААЧЫ

Кижилериң кандыг-даа ажылға чедиишкиннерлиг болуру ук ажылынга сонуургалдыындан кол хамааржыр. Виктор Монгуш чолаачы болурун бичиизинден-не күзеп чораан. Ооң ол күзели боттанған. 1957 чылда ол Чадаанача чолаачылар курузунга өөренип киргеш, ону кончуг эки дооскан.

— Күзел-даа бүткен, ам херек чүл дээрге, кан машинаны хүлээп алгаш, ону карак огу дег камгалап, ак-сеткилдиг кызымак ажылдаары менден хамааржыр — деп Виктор Монгуш боданған.

Кажан чүүк машиназын хүлээп алгаш, ажылдап турганының баштайғы үеларинде Виктор янзыбүрү чамдык бергелерге таваржып турған. Ынчалза-даа ындыг бергедээшкиннерни чамдык дуржулгалыг чолаачыларның дузазы-биле аныяк чолаачы ажып эртип шыдаан.

Хемчик унунга молдурга, богба мунуп, анай, хураган кадарып чораан Виктор ам машина техниканы шиңгээдип апкан, чүгле Хемчик унунда эвес, харын Кызыл, Абакан дээш Тываның машина чоруур бүгү кыдыгларынга чедир январның соогунда-даа, чайның изиинде-даа, дүне-хүндүс-даа хамаан чокка ам 6 чылдар иштинде чолаачылап, ак-сеткилдиг ажылдап келген.

Виктор Шырапович Монгуш ам «Сүт-Хөл» совхозтуң мурнакчы чолаачыларының бирээзи болу берген.

Комсомолчу чолаачы В. Монгуш чеди чылдың дөртку чылы 1962 чылда чүүк сөөртүлгениниң планын тонна талазы-биле 145 хуу, а тонна-километр талазыбиле 140 хуу күүседткен болғаш 1500 кг кывар материалды камнап алған.

СЭКП-ниң XXII съездизинің төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралға боттандырбышаан, чеди чыл планының бешки чылы 1963 чылда совхозтуң мурнунга салдынған сорулгаларын чедиишкинниг күүседир талазы-биле «Сүт-Хөл» совхозтуң чолаачыларының арызынга калбарған социалистиг чарышка чолаачы Виктор Монгуш идепкейлиг киришкеш, чүүк сөөртүрүнүң тонна болғаш тонна-километр талазы-биле чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүседпишаан, 1600 кг кывар түүлү камнап алырын хүлээнип алған. Виктор хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, өскелерге үлегерин көргүзүп турар. Оок-биле кады Монгуш бодунуң машиназын капитал септелгеге киирбейн тургаш, 1964 чылдың бирги кварталында 100 муң километрни эртерин база хүлээнип алған. Ооң ол сөзү ынчаар боттаныр-даа ужурлуг.

Чолаачы В. Монгуш чүгле чолаачылап ажылдаар хүлээлгезин кончуг эки күүседип турар эвес, харын хөй-ниити хүлээлгезин база эки күүседип турар. Ол болубун чурттап турары Кара-Чыраа суурда көдээ клубта уран түүл бөлгүмүнүң баянизи база болуп турар. Оон ыңай дружинник болғаш агитатор хүлээлгелерин база эки боттандырып турар.

Виктор Монгуштуң мурнакчы чолаачы, идепкейлиг хөй-ниитичи чоруун ооң каш удаа шаңнатканы хүндүлел болғаш макталға бижиктери база өртектиг белектери бүрүнү-биле бадыткап турар.

Н. ЧЫРТАКПАН.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, ДЫННАДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

ХУАЙХЭДЕ ПЛОТИНАЛАР

ПЕКИН. (СЭТА). Хуайхэ хемде тудуп турган улуг суг кадагалалдары болгаш өске-даа гидротехниктиг дериишкиннер суг үерлээшкиннерибиле демиселге чугула рольду ойнап турар болгаш мурнунда хоозурадыышкынныг үерлээшкиннерден база кандаашкыннардан качыгдап турган Хэнань, Аньхуэй, Цзянсу можуларның делгем зоназын чаартырыңга идиглиг болуп турар.

Тос чылдарның дургузунда миллион-миллион тараачыннарның күш-ажылы-биле хемниң үстүү агымынга, ооң кол-кол адырларынга Фоцзылиньиң, Мэйшаньның улуг суг кадагалалдарын болгаш өске-даа черлерни дерип турган. Ол черлерде суггарылгага, электрознергиязын ажылдап үндүреринге болгаш балыктаашкынга ажыглап турар аажок улуг ыылымал хөлдер бар апарган.

Хуайхэ хемде гидротехниктиг дериишкиннер ол хемге болгаш ооң адырларынга сугнуң агыышкынын корум-чурумчуткан. Ол чорук суггарылганың чаа системаларын тударын болгаш бар турарларын калбартырын чиигедип турар.

Дугуржуп алган

ЛОНДОН. (СЭТА). НАТО-нуң «хөй талалыг ядролуг күштерин» тургузарының планын Англия биле Барыын Германия кылып турар. Англияның камгалал министри Торникрофт биле ГФР-ниң камгалал министри Фон Хассельдиң аразынга чугаалажыышкыннар дугайында парлан үндүрген дыңнадыгда ол дугайын чугаалаан. Ол күштериңт шериг контролюнуң чогуур системазын НАТО-га тургузары билек-ле, ол планны амыдыралга боттандырган турар деп, дыңнадыгда айтып турар.

Англияга чугула болуп турар англи чепсегленнишкинни Барыын Германияның садып алырының дугайында айтыргны ийи министрлер база-ла чугаалажып көрген деп, Рейтер агентилел дыңнадып турар. Бо сан-хөө чылында Барыын Германия ол садып алыышкыннарга аазаан түүнүң барык-ла үштүү бир кезээ хирени эвээшти чарыгдаан турган. Бо удада Фон Хассель Англиядан чепсегленнишкиннер садып алырын көвүдедирин аазаан.

Француз дагжыларның маадырлыг демисели

ПАРИЖ. (СЭТА). Боттарывыстың негелдевисти чедип алгыже чедир демисежир бис деп, Францияның дагжылары маадырлыг ажыл соксадыышкынының он тоску хүнүнде медеглээннер. Чурттуң хөмүр даштыг черлеринде ажыл соксатканнарның массалыг митингилери болгаш чыскаалдары болуп турар.

Ла-Мюрнуң хөмүр даштыг районунуң ийи мүн дагжылары «Гренобильче чыскаал-биле» чорупканнар. Чыскаалганнарның бажына шахтёрлар суурларының чагырга даргалары — коммунистер, социалистер болгаш радикалдар кады чораннар.

Монсо-Ле-Мин хоорайның кудумчуларынга шахтёрларның хөй кижи киржикчилиг митингизи болган, демиселди тиилелгелиг төнчүзүнге чедир үргүлчүлээр дээн боттарының шиитпирлиин олар медеглээн.

Бо хүннерде күш-ажылчы бүгү Франция дагжыларга дузалап турар. Акша-хөренгилер чыылдазы, ажыл соксадыышкыннары болгаш чыскаалдар — ол боттуг сагыш-сеткил каттыштырылгазының илерээшкиннери ындыг. Дагжылар федерациязының адрезинге 600 мүн хире франк киргген.

Өске чурттарның ажылчы чоннарының сагыш-сеткил каттыштырылгазының күүгүн француз дагжылар медереп билип турарлар. Сагыш-сеткил каттыштырылгазын илередириби чоруткан чагаалардың аразында Совет Эвилелинден (Донбасстың, Кузнецкиниң, Донда-Ростовтуң, Москва чанының хөмүр даштыг черинің шахтёрларындан), Польша Улус Республикадан, Герман Демократтыг Республикадан болгаш өске-даа чурттардан келген бижиктер бар. ГДРниң профэвилелдери француз дагжыларга чартык миллион маркты дамчыдып берген.

Ажыл соксадып турарларны ажылчы чоннарның деткивезин чедип алыр деп, деголлчу чазак оралдажып турар. Чуртта өртек-үненин аартаазны дээш харысалганы ажыл сокса-тканнарже чуүй казарын эрге-чагыргалар оралдажып турар. Бир эвес демир орук хөлезинин болгаш хөмүр даш өртээн чазак улгаттырар болза, ажыл төлевирин бедиерин негеп турар дагжылар болгаш демирорукчулар бо талазы-биле буруулуг болур деп, буржуаз парлалга сөөлгү хүннерде шуугап турар апарган.

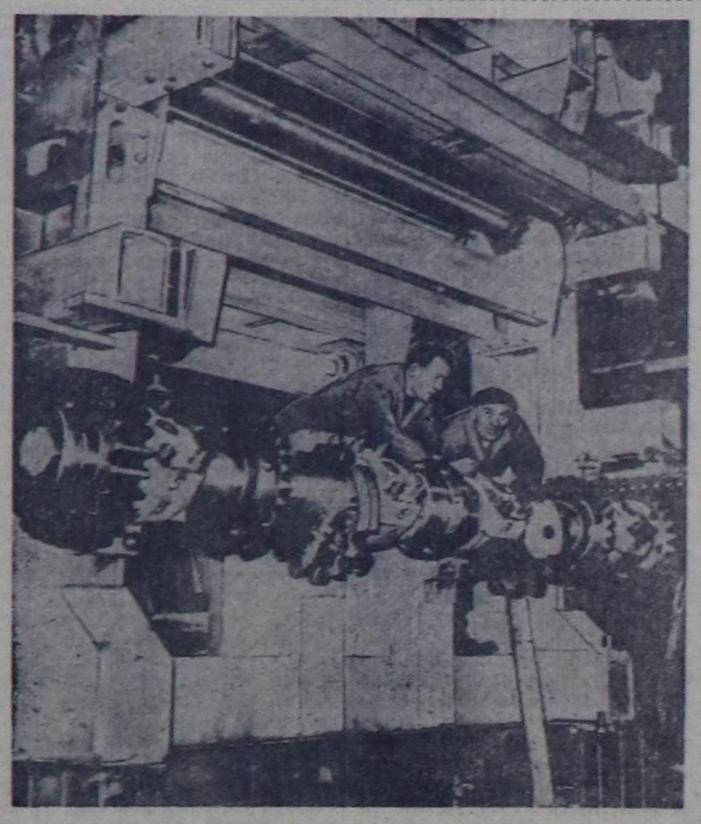

Чехословак Социалистиг Республика. Пльзеннің машина тудуунуң В. И. Ленин аттыг заводунуң продукциязы хөй-хөй чурттарда билдингир. Амгы үеде Совет Эвилелинің чагыын ёзугаар бүдүрүлгенің цехтеринде электровозтарны, станоктарны болгаш үлетпүрүүн өске-даа дерилгелерин бүдүрүп турар.

ЧУРУКТА: Совет Эвилелинге бээр станокту эптеп турары.

ЧТК-СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА КИНОЛАР

«АМЫДЫРАЛЧЕ КИРГЕНИ»

Чогаалчы В. Пановаными «Валя» болгаш «Володя» деп рассказтарынга үндезилээш, «Мосфильм» киностудиязынга режиссёр И. Паланкиниң тургусканы бо фильмни Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында амыдыралчы орукче киргген, чаа өзүп орар аныяк кижилерниң салгалынга турасказаткан.

...Дайзын Ленинградче чоокшулап келген. Өске-даа улуг хоорайлар-биле бир дөмей чамдык улуг-улуг будурулгелер, улуг, бичe кижилер Ленинградтан ыраккы тылче көжүп чоруп турар. Оларның аразында Володя база Валя дунмазы-биле.

Володя чугле авазы-биле чурттап турган. Ооң адазы, госпитальдың кезер эмчизи Володяның авазынган чарлы берген, өске өгбүлелиг. Ленинградтан чоруур мурнунда авазы-биле кады адазынга барып ужуражырлар.

Көжүп келген черинге Володя болгаш ооң өөрү ажылдап турарлар. Мында амыдырал эрги хевээр чоруп турар. Ленинградтың бир-ле хореография училищезинин уруглары кичээлин мында чорудуп турар. Өскерилгелер эвээш дег сагындырар. Ынчалза-даа дайзынга чоннуң килеңи, дайынның уржуктары кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилинде ханы синниккен.

Иезинин амыдыралынга болган улуг өскерилгелерни Володя бирле келгеш, эскерип каар. Ол бичии дунмалыг болган. Авазы аараан. Иезинин берге амыдыралынга шыдаар шаа-биле дузалаарын ыяк шиитпирлеп аар. Хөй-ле бергелерни эртип турган, заводка ажылдап кирип алган. Тускайлаң чурттаарынга ам-даа чедир өспээн бо оолдуң күш-ажылчы орукка быжыг турушту эзлээринге ол заводтуң дуржулгалыг ажылчыннары дузалаар.

Валяның хары база-ла Володяныы хире. Ол бичии дунмазы-биле өскүс арткан, амыдыралдан хөйну билип ап, улуг кижилербиле бир дөмей шиитпирлиг болу бээр. Дайынның кадыг-бергелеринге өскен бо уруглар келир үеде чурталгазынга солун болгаш шиитпирлиг планнарлыг. Володя болгаш Валянын төөгүзү хаарге ынчаардагы оларның бүгүле чажыттарының төөгүзү-дүр.

«АРЫГ АГААРНЫҢ ТААЛАНЧЫЫ»

«Арыг агаарның тааланчыы» деп кыска кинону Моол Арат Республиканың «Монголкино» киностудиязы үндүрген.

Аныяк бухгалтер Чойжил тудугга 26 ажыл хүнүн ажылдаар турган. Анаа ажылдап тура бирле кежээ аныяк кыс Дэнсма-биле ужуражы бээр. Дэнсма бодун «бухгалтер» меп деп мегелеп каар. Шынында ол тудугда мурнакчы бригаданы улуттуп турар. Ону Чойжил билбес.

Дэнсма болгаш ооң өөрү дыштанар хүннерде, ажыл шагының соонда-даа хаактап агаарлаарынга ынак. А бухгалтер чаңгыс-даа катап хаак кырынга турып көрбээн. Чойжилди хаактаарынга Дэнсманың бичии дунмазы ооп өөредип турар. Удатпаанда ол эки хаакчы апаар болгаш Дэнсма-биле ужуражып, арыг агаарның тааланчыын ам-на билгенин миннип чугаалаар.

Б. ДИРЧИН.

Вашингтоннуң ыйыышкыны

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Л. Пономарёвтуң дамчыдып турары болза:

Бразилияның иштики хереклеринге АКШ-тың холгаарлаашкынынга удурланыышкынның «политиктиг чалгыының» ында өскүп үнгенин Рио-де-Жанейродан телеграммаларда америк информас агентилелдер дыңнадып турар. Бразилияның чазаанда «коммунистер шуугуп кирген» дээр дугайында АКШ-тың күрүне департаментизиниң кылган медеглели килеңнээшкинни болдурган.

Америк парлалганың дыңнадыгларындан билдингени чүл дээрге, ол нүүлүүр баш бурунгаар бодап алган болган. Бразилияның сан министри Дантастың сан-хөө чугаалажыышкыннарын чорудар сорулга-биле АКШ-ка келириниң мурнуу чарында «Уолл-стрит джорнал» солуннуң бижээни: Каттышкан Штаттарның чазаа Бразилияга «дузаламчыны тыпсырынга баштай негелде тургузар» болгаш «Бразилияның чазааның ам кылып турар чүүлдерин эвес, а дараазында айларда ол канчаар хөделирин» удуртулга болдурар апаар.

Күрүне департаментизиниң медеглелин тайылбырлаашаан, Ассошиэйтед Пресс агентилелдің бижээни: бо медеглел Бразилияга «дузаламчы тыпсырынга удур конгресске саналдарга чаа күштелиишкиннерни берген». «Бразилия бодунуң бажыңындан коммунистерни азы кедергей чөөн үзелдиглерни арыглап үндүрбес болза, анаа дузаламчыны тывыспас. Бразилия болза Совет Эвилели-биле садыглажылгага дузалаар сорулгага америк дузаламчыны ажыглап болбазын херек кырынга көргүзер ужурлуг деп негелделер конгресске дыңналып турар» деп агентилел дамчыткан.

Төлээлекчилер палатазының кежигүну, Флорида штаттан республикаканчы Брэмерниң Бразилиядан ыят чогу-биле негеп турганы болза: Гуларттың чазаа «латин-америк чурттарның хөй нуруузунуң аайынга кирер болгаш Кубаның чазаан хүлээп көөрүнден ойталаар ужурлуг».

Коммунизмге удур, ооң иштинде Кубага хамаарыштыр эң кадыг-дошкун шугумну чорудар кылдыр Бразилияның чазаан албадаарын Вашингтон оралдажып турар дээрзин Ассошиэйтед Пресс агентилел демдеглээн.

Ылгай көөрүнүң хемчеглери

САН-ХОСЕ. СЭТА-ның корреспондентизи Франсиско Гамбоаның дамчыдып турары болза:

Коста-Риканың эрге-чагыргалары АКШ-тың президентизи Кеннеди-биле Төп Американың чурттарының президентилериниң чөвүлел хуралының ажылын чырыдып бижиирин силерниң корреспондентинерге чөпшээреваан. Ындыг турбужежок, чөвүлел хуралдың парлалга төвүнде делегейниң дыка хөй чурттарының төлээлекчилерин, ооң иштинде ЮПИ, АП, Франс Пресс болгаш Рейтер деп эң улуг информация агентилелдерниң корреспондентилери ажылдап турар.

СЭТА-ның тускай корреспондентизи Вашингтондан чедип келир чадавас деп чүвени чөвүлел хуралдың ажылын чырыдып бижиирин корреспондентиге чөпшээреевейн турарының чылдаа кылдыр баштай тайылбырлап турган. Ооң чөвүлел хуралдың ажылынын чоруп турарын чырыдып бижиирин Коста-Рикада болдунуң корреспондентизинге СЭТА тускай дааскан үеде чөвүлел хуралдың парлалга төву СЭТА-ның корреспондентизин чөвүлел хуралга киирерин чөвүлел хуралдың киржикчилери чеди чурттарның полициязы шиитпирлээр ужурлуг деп медеглээн.

Чөвүлел хуралдың ажылын чырыдып бижиирин СЭТА-ның корреспондентизинге чөпшээрээринден ол чөвүлел хуралдың киржикчилериниң ойталаан чоруун совет информация агентилелге хамаарыштыр ылгай көөрүнүң хемчеглери, чөвүлел хуралдың сорулгаларының дугайында шыныг чүүлдү делегейниң хөй-ниитизинден чажырар дээр оралдажыышкын кылдыр көөр ужурлуг.

Харылзаалар күштелип турар

ЛОНДОН. (СЭТА). Бенилюкстың (Бельгияның, Нидерландының болгаш Люксембургтуң эвилелинің) министрлериниң комитеди экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларын ажылдап кылыр англи-итали болгаш англи-барыын-герман холушкак комитеттер ышкаш Бенилюкс-Англия деп холушкак комитетти тургузарын чоокта чаа шиитпирлээн.

«Ниити рынокка» Англияны киирер дугайында Брюссельге чугаалалажыышкыннар буурап дүшкен соонда Англия биле «ниити рынок-тун» чамдык чурттарының аразында харылзаалар күштелип эгелээн. Чоокта чаа англи-итали экономиктиг комитеттиң хуралы Лондонга болган, а ооң дараазында Италияның даштыкы херектер министри Пиччониниң англи министрлер-биле чугаалажыышкыннары болуп эрткен.

Сахарада ядролуг частыышкын

ПАРИЖ. (СЭТА). Франция Сахарага ядролуг установкаларны марттың 18-те чер адаанга чазылдырган дээрзиниң дугайын Алжириң чазаа албан хуузу-биле чарлаан деп, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Алжирден дыңнаткан.

Ооң-биле холбаштыр алжир парламентиниң бачым хуралын март 20-де чыылдырар деп шиитпирлээн. Францияның Сахарага ядролуг чазылдыыышкынны боттандырганы-биле холбаштыр алжир чазактың алыр деп шиитпирлээн хемчеглерин ол хуралга чугаалажып көөр.

Боннда бачым хурал

БОНН. (СЭТА). Барыын-герман чазак канцлер Аденауэрниң даргалаашкыны-биле эвлчег чок хуралга чыылган. Ол хурал болза ГФР-ден кан хоорзаларны Совет Эвилелинче чорудуп бээрин соксадыр дугайында чазактың айтышкынының күштүг болуп киргени-биле холбаштыр тургуступ келген байдалды чугаалажып көөрү турар.

Институттуң чемпионнары

1963 чылда хаак болгаш конькинин институт чемпионнарын илередир дээш ийи хүн үргүлчүлээн маргылдаага Кызылда Күрүненің педагогика институдунуң 14 курстарындан 150 студент киришкен.

Баштайгы хүн оолдар 10, уруглар 3 километрге чарышканнар. Бо дистанцияларга эки белеткелдиг хаакчылар шүүлүп үнгеннер. Уруглардың чарыжынга физика-математика факультединиң 3-ку курсчузу А. Бочкарёва 16 мин. 49 секундада маннап келгеш, бирги черни алган. Г. Казанцева дистанцияны 17 мин. 48 секундада дооскаш, ийиги черни, О. Монгуш ооп 6-ла секунда озалдаш, үшкү черни эзлээн.

Оолдарның 10 км дистанциязын 39 мин. 18 секундада эрткен Ю. Непомнящийнин көргүзүүн кым-даа акижидип шыдаваан, ол институттуң бо чылгы чемпиону болу берген. 2-ги, 3-кү черлерни 41 мин. 14 сек. болгаш 42 мин. 02 сек. көргүзүглерлиг болгулаан Т. Монгуш биле М. Кызыл-оол олар үлешкилээн.

Хаак чарыжы организастыг эки эрткен. Түннелинде дөрт кижи II разрядтын, 14 кижи III разрядтын нормаларын күүсеткилээн.

Ийиги хүнде дош кырынга маргылдаа эгелээн. Уруглардың 500 м чарыжынга төөгү-дыл факультединиң студентизи В. Күжүгет тиилекчи болуп үнген, ооп сөөлүнде 1000 метрге база-ла ол кымга-даа алыспаан. Ниитизи-биле ол конькичи кыс 148 санны ап, институттуң чемпиону болган.

Оолдарның 500, 3000 метрлерге чарыжының тиилекчизи физика-математика факультединиң 2-ги курузунуң студентизи А. Биче-оол болу берген.

Ол ийи хүннүң түннели үнген. Команда аайы-биле бирги черни физика-математика факультединиң 2-ги курузу, ийиги черни—ол-ла факультеттиң 1-ги курузу, үшкүзүн—педагогика факультединиң 4-кү курузу тус-тузунда алгылаан.

Тиилекчилерни өртектиг белектербиле шаннап, мактал бижиктерни тывыскылаан.

М. ДАМДЫН.

Кажарлап турар

БОНН. (СЭТА). ХДС-ХСС-тиң парламент фракциязының кажарлаашкынының түннелинде барыын-герман бундестаг Совет Эвилелинге ГФР-ден кан хоорзаларны чорударын хоруур дугайында чазактың айтышкыныбиле холбаштыр шиитпир хүлээп алыр аргажок болган. ХДС-ХСС-тиң фракциязы эвээш нуруузу болу берген, бадылаашкынга киржиринден ойталаан болгаш бундестагтың хуралдаар залынган үнүп чоруй барган. СДПГ болгаш СВДП партияларның депутаттары чазактың айтыышкынынга удур бадылаан. Ниитизи-биле 244 депутаттар чазактың айтыышкынынга удур бадылаан. Ындыг болза-даа шиитпир дүрүм ёзугаар күштүг болган турар төлөзде 250 бадылаашкын, тодаргайларга эвээш-ле дээрге бундестагтың депутаттарының чартык кезииниң бадылаашкыны негеттинип турар.

Бадылаашкын соонда бундестагтың даргазы Герстенмайер хоочун кырган депутаттарның чөвүлелиниң хуралын чыылдырган, бундестагтың тускай хуралының моон соңгааргы чурумунуң дугайында айтырыгны анаа шиитпирлээр ужурлуг.

Португали Гвинеяда дайын

ПАРИЖ. (СЭТА). Колониалисчи шериглерге удур португали Гвинеяның патриотчу күштериниң чепсектиг демисели сөөлгү айларда өнза күштелген дээрзин Францияның «Юманите» солуну бижээн. Шаажылакчыларга удур хаая болгулап турган тулчуушкуннарның үези эрткен, ам ёзулуг дайын чоруп турар. Ол дайын дээш харысалганы Португалияның чазаа бүрүнү-биле хүлээр апаар.

Португали Гвинеяның болгаш Ногаан-думчук ортулуктарның хамаарышпас чоруу дээш демиселдің африка партиязының чингине секретары Кабраль Амилкарның чаңгыс эвес удаа медеглеп турганы чүл дээрге, бо португали колонияда демиселди баштап турар партия Португалияның чазаа-биле чугаалажыышкыннарны өгелээринге белен. Ынчалзада Салазар чугаалажыышкыннарны чорударындан ойталап турар.

Колонизаторлар боттарының шериг күштерин өстүрерин үргүлчүлевишаан. «Юманите» солуннуң дыңнадыын ёзугаар алырга, ам бо үеде Португали Гвинеяда шаажылакчыларның 10.000 солдаттары болгаш офицерлери турып турар.

Өй-шаанда эмнедиңер

Думчук суу төктүр аарыгның уламыдан халалыг байдалга кижи болганчок-ла таварышкылаар. Думчук дамчыштыр тынары бергедеп кээр, үргүлчү думчук суу төгүлгенинден ооң иштики кежи хорлап эгелээр, даады-ла думчук аржылы-биле аргастанып ужурга таваржыр, баш аарыыр, ниити мага-бот сулараар...

Бо болза болганчок-ла тыптып келир аарыгларның бирээзи, ындыг турбуже оон аараан кижи болгаш ооң-биле кады-кожа турар кижилер ону тоомчага албайн баргылаар. «Думчук суу төктүрүн кандыг аарыг дээр боор! Эмчилерге-даа ону чугаалаары эпчок чүве-дир оңа—дижир. Ынчангаш боттары эмненип эгелээр. Чамдык кижилер оон аараан кижиге: «өртенген пөстен чыттавыт», «Эң-не ылаптыг эм—думчукче ажыг суг дамдыладыры болур чүве» суг дигилээш, «сүмезин кадып» турлаар.

Думчук суу төктүрү анаа болу айыыл чогу шын-на харын, ындыг болза-даа ооң нарыыдаашкыны берге байдалга чедирип болур дээрзин утпас херек.

Ооң ындыг нарыыдаашкынын думчук суу төктүрүнүң чидиг хевири дээр. Ол болза думчук иштиниң ыжып, балыгланып келири, аңаа халдавырларның өзүп, көвүдээри ол. Оларның хораннарлыг ылгавырлары ханче кинр сордунгаш, организмни хораннап эгелээр. Бо аарыг колдуунда даштыкы тыныш шугумнарының каттары, а чамдыкта грипптиң уламыдан тывылгылаар, а бир чамдыкта ооң тыптыр чылдагааны организмниң соокка доңанындан болгулаар, ол ышкаш думчук суу төктүр аарыгдан аараан кижини дамчыштыр халдап база болур.

Думчук иштиниң ыжып балыгланыр чоруу чамдыкта кулактың ортаакы кезээнче база дамчый бээр. Кулактың дыка хөй аарыглары чогум-на оон тывылгылаар.

Бо аарыгны дарый эмнээри ону дургеп эксиртириндеп аңгыда, ооң хоочураашкынын баш удур болдурбазынга дузалыг. Боттары эмнеттинер арга улуг кезиинде ажык бербейн турар, а чамдыкта ол аарыгны кедередип-даа болур. Эң-не ажыктыг арга болза эмчиге шинчидери. Бир эвес кым-бир кижиге эмчиге чедер арга тывылбайн барза, аптекада аңаа белеткээн тускай эмнерден садып алгаш, ооң тайылбырын ап, эмнеттинер херек.

Аңаа колдуунда ментоловая деп чаар эмни, эфедриниң болгаш санориниң дамдыларын база өскедаа эмнерни хереглеп турар. Бичии хөвеции оттуг ыяш сывынга кошкак кылдыр ораагаш, ону чаар эмге өттүргеш, думчук иштинге он минута хиреде суп каар. Дамдыладыр эмнерни бажын ойталадып алгаш 2—3 дамдыны думчуктуң ийи үдүнче дамдыладыпкаш, танактарын дүй тудуп алгаш башты ол-бо талазынче ийлендирер. Ол болза демги эмниң думчук иштинге чедиштир сиңеринге ажыктыг.

Думчук суу төктүр аарыг эмиг эмер чаш уруглларга дыка халалыг, оларының эмеринге, дунук думчук тынарынга шаптыктааш туруп өзүп. Ындыг чаш уруглларны эмзирер мурнунда эмчиниң сүмезин ёзугаар адреналин холуксаазының 1—2 дамдызын ийикпе незиниң сүдүкүн 1—2 дамдызын думчуунче дамдыладып ап турар болза эки.

Сульфаниламидтер, антибиотиктер, гриппке удур курсаг эм дээн ышкаш, чамдык киир тынар курсаг хоюг эмнерни бо аарыгның өгезинде хереглээр болза база ажыктыг.

Дамыр чиңгеледир эмнер болур—санорин, эфедрин чергелиг эмнерни 5—8 хүн чедир улаштыр хереглеп болбас. Думчук суу төктүр аарыгны эмнээринге ол ышкаш соллюкс, УВЧ чергелиг эмнерни болгаш бутту изиг сутта суп чиңнээр арга база дузалап турар.

Бо аарыгдан болгаш ол ышкаш соокка доңанындан тыптыр өске-даа аарыглардан баш удур камгаланырда организмни быжыглаары, ону дадыктырары чугула. Шаг-үени барымдаалап, ажылының аайы-биле кеттинери аңаа база салдар чедирер. Ылаңгыя уруглары сагыш човангыры-биле, эмни эрттир чылыглавайн, чиик болгаш эптиг кылдыр хепкерер херек.

Организмни быжыглаарынга күш-культураны хылыры, ылаңгыя эртенги гимнастиканы кылыры кончуг ажыктыг. Ооң соон дарый суг-биле ъзт мага бодун баштай чылыг, чоорту соок сугга шаптап ап турар болза чогуур.

Чамдык кижилер бо аарыгдан камгаланыры-биле думчук таапкызы чыттаар дээш оон-даа өске аргаларны ажыглай бергилээр. Ооң ажыы чок, думчуктуң иштики кежин кижиргендирер, ону балыг, ыжык болдурар боордан өске дуза болбас.

Чамдыкта бо аарыг удаа-дараа катаптап турарының чылдагааны аарыг кижиниң думчуунуң иштинге өскерилгеден ийикпе думчук үдүнүң аас-биле белдирлешкен черинде шырыңманың кемдээнинден, ыжыктарның ужун болуп болур. Ындыг өскерлиишкиннерни тып, оларны эмнээрин чүгле тускай эмчи кылып болур.

Думчук суу төктүр аарыгдан камгаланыры, ону эмнээри оон өске элээн берге аарыглардан болгаш ол-ла аарыгның бодунуң хоочургай апаарындан камгалап турар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАРЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Республикага АГААР-ВОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, хар шоолуг чагбас хүн болур. Хат өй-тавында, даглыг черлерге дыңзыг, барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: даглыг черлерге—2—7 градус чылыг, оон өскезинге—2—7, а Кызылга—4—6 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Одиссеяның оран кезип чорааны» 9.40, 11.40, 1.40, «Өскүс эвес сен» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ак клык» 11.15, «Кометаның «матрозу» 3.15, 9.15 «Лауранын душтуу» 5.15, 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Херелче уткуштур» 11.15, 1.15, 3.15, «Хуана Гальо» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «13-түн дүнезинче» 10.30, 2.30, 6.30, «Кабириянын дүнелери» 4.30, 8.30 шактарда.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА К. ГОЛЬДОНИНИҢ

„Ийи кожайның чалчазы“

деп шиизиниң баштайгы көргүзүүлери марттың 21, 22 болгаш 24-те тыва дылга болур. Шии кежээнинин 7 шакта эгелээр. Коллективтиг чагыларны хүлээп ап турар.

МАРТ 30-ДЕ ЕРЕВАН ХООРАЙГА КҮРҮНЕНИҢ 3 ХУУЛУГ ОЙНААШКЫННЫГ ЧЭЭШКИНИНИҢ 92-ГИ ТИРАЖЫ БОЛУР.

16 разрядтарга ойнап алыышкынның дараазында хемчээлдера таваржыр:

Ойнап алыышкынның хемчээли	Ойнап алыышкынның саны
5000	32
2500	80
1000	400
500	1280
100	11200
40	123008
Шупту	136000
Ойнап алыышкыннарның ниити түүү (рубль-биле)	7440320

Дараазындагы кол тиражтар май 30-де, июль 30-де, сентябрь 30-де болгаш ноябрь 30-де болур. Оон аңгыда сентябрь 30-де немелде 16-гы тираж база болур.

Ойнап алыышкынга таварышкан облигацияларның ойнап алдынган түүнүн төлээрде, өртээн кады эгидер, база оларны оон ыңайгы ойнаашкыннарга киириштирбес чүве болганда, тираж болган санында-ла 3 хуулуг чээшкиниң талазы-биле ойнап алыышкыннарның хемчээли улгадып турар, а тиражтарга кирер ойнап алыышкыннар саны чээшкиниң хуусаазының төнчүзүнге чедир өскерилге чокка хевээр артар.

Хамаатылар! 3 хуулуг чээшкиниң облигацияларын садып алыңар.

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчызының 35-24, пропаганда киллизинин 23—54, харысалгалыг секретарының 23-35, көлээ ажыл-агый киллизинин 25-38, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, иштики информация киллизинин 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база-культура амыдырал киллистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00295. Чагыг № 129. Культура министерствозунуң типографиязы